

Gemengde scholen en onderwijssegregatie

Ervaringen en opvattingen
uit praktijk, beleid en onderzoek

Redactie Guido Walraven

Gemengde scholen en onderwijssegregatie

Ervaringen en opvattingen uit praktijk, beleid en onderzoek

© Mei 2024

Guido Walraven (redactie)

Telefoon: 06 5214 5805
E-mail: info@gemengdescholen.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord - <i>Nadya Aboyaakoub-Akkouh</i>	4
Inleiding - <i>Guido Walraven</i>	5
1. Ouders op zoek naar thuisgevoel - <i>Ralph Aarnout</i>	6
2. De kracht van ‘well rounded’ groei - <i>Maryse Knook</i>	8
3. Voor gemengde scholen zijn oplossingen buiten het onderwijs nodig - <i>Melanie Ehren</i>	10
4. Opstijgen als een vlieger - <i>Nicole van Beemen</i>	12
5. Inclusie, een ander woord voor illusie? Of zijn er toch mogelijkheden? - <i>Yvonne Hof</i>	14
6. Kunnen omgaan met verschil: een subtiele vorm van kansengelijkheid - <i>Isminta Waldring</i>	16
7. Het dubbele gezicht van onderwijs en het perspectief van brede scholengemeenschappen - <i>Henk Hagoort</i>	18
8. Verbonden klaslokalen: van wij-versus-zij naar samen - <i>Sharon Polak</i>	20
9. Hoe kunnen we de sterke segregatie in ons onderwijs tegengaan? - <i>Inge de Wolf</i>	22
10. Help, mijn kind gaat naar school - <i>Paulina Dikker</i>	24
11. Wordt onderwijssegregatie opgelost door collectieve actie? - <i>Michael S. Merry</i>	26
12. Zeven hokjes om te doorbreken - <i>Huub Nelis</i>	29
13. Maak zelf maar groepjes, of toch niet? - <i>Machteld de Jong</i>	31
14. Het belang van ontmoetingen: hbo/wo opgeleide ouders aan zet? - <i>Sara Rubingh en Merel van der Wouden</i>	33
15. Onderwijsongelijkheid op lokale en nationale schaal - <i>Willem Boterman</i>	34
16. De keerzijde van ons onderwijssysteem - <i>Cylus Kawesi</i>	36
17. Naar een samenhangende stedelijke aanpak van segregatie in het basisonderwijs - <i>Guido Walraven</i>	38
18. Klasse in het onderwijs - <i>Jeroen Onstenk</i>	40
19. Met welke bril op kijken we naar kansengelijkheid? - <i>Marieke van Krugten</i>	42
20. Wat er uit die jongensmonden komt, is weerzinwekkend. Red de jongen - <i>Aleid Truijens</i>	45
21. Het interbestuurlijke toezichtkader: een middel tegen segregatie? - <i>Farhad Sabet</i>	46

Voorwoord - *Nadya Aboyaakoub-Akkouh*

“Men kan niet rechtvaardig zijn, wanneer men niet menselijk is”. Deze woorden van de 17^e -eeuwse Franse filosoof Vauveargues, draag ik op mijn hart. Woorden waarvan ik hoop dat iedere ouder, iedere leerkracht, iedere inwoner, ieder mens deze in het eigen morele kompas heeft gegrift. Juist in een wereld waar mensen steeds meer tegenover elkaar komen te staan en iedereen gelijkwaardig laten meedoen niet vanzelfsprekend is. Dit kantelen is nu nodig. We moeten twee generaties vooruitdenken en op basis daarvan keuzes maken voor een inclusieve samenleving van morgen. Voor de kinderen van nu; de volwassenen van de toekomst.

Juist gemengde scholen kunnen dan een bakermat zijn voor verandering. Een plek waar ieder kind komt en opgroeit. Waar ieder kind in aanraking komt met anderen. Waar verschillende culturen, denkwijzen en achtergronden samenkomen. Hier wordt niet alleen kennis overgedragen, maar worden ook essentiële waarden van respect, begrip en gelijkheid eigen gemaakt. Hier leren kinderen over wiskunde, taal en andere vakken, maar ook over empathie, medeleven en de waarde van diversiteit. Waar ze leren over vooroordelen en elkaars verschillen gaan omarmen.

Gemengde scholen bieden zo een omgeving waarin elk kind wordt gewaardeerd en aangemoedigd om het beste uit zichzelf te halen, ongeacht waar je vandaan komt. De deur tot succes gaat dan voor iedereen open.

Daarvoor is het nodig dat we met elkaar bewust kiezen voor gemengde scholen. Dat gemeenten, schoolbesturen en leerkrachten deze plekken realiseren. Dat ouders bewust de eerste stap zetten door te kiezen voor deze scholen en dit verbinden aan de opvoeding thuis. Alleen dan kunnen we de omslag maken en met elkaar de inwoners, ouders, leerkrachten, professionals en leiders van de toekomst vormen. Maar ook bijdragen aan een samenleving gebaseerd op gelijkheid, rechtvaardigheid en menselijkheid. Want juist in deze tijd is die rechtvaardige samenleving waarin iedereen mee kan doen hard nodig. En dat vraagt dus andere keuzes van ons allen.

Ik wens u daarom veel inspiratie toe met het lezen van de columns in dit boekje. Hopelijk brengt het u ideeën, bemoediging en keuzes om u in te gaan inzetten of te blijven inzetten voor die rechtvaardige samenleving waarin iedereen mee kan doen. Ik hoop van harte dat we met elkaar kunnen bouwen aan een wereld waarin dit niet slechts een ideaal is, maar straks een werkelijkheid is voor al onze kinderen en de kinderen daarna.

Nadya Aboyaakoub-Akkouh is sinds 2022 wethouder in de gemeente Amersfoort. Zij is verantwoordelijk voor Jeugd(zorg), Primair- en Voortgezet Onderwijs, Inburgering en Integratie, Werk, inkomen en armoedebeleid. Landelijk is zij verkozen tot beste lokale bestuurder van 2023 vooral vanwege haar inspanning op het gebied van jeugd en armoedebestrijding en haar betrokkenheid bij stad en inwoners.

Inleiding - *Guido Walraven*

De Nederlandse samenleving is heel divers en wordt steeds meer divers. Daarom wordt het leren omgaan met verschillen ook steeds belangrijker. We moeten het immers samen doen. Dat geldt niet alleen voor steeds meer kinderen en jongeren die nu opgroeien in steden waar iedereen tot een minderheid behoort, maar voor iedereen: op school, op het werk en in de vrije tijd krijgen we allemaal te maken met divers samengestelde groepen en teams.

Omgaan met verschillen kun je het beste leren op gemengde scholen. Daarom is het bevorderen van zulke scholen en het tegengaan van onderwijssegregatie een urgente kwestie. Het is ook een kwestie waar je vanuit heel verschillende invalshoeken naar kunt kijken. Ouders en (oudere) leerlingen, schoolleiders, leerkrachten en schoolbestuurders, onderzoekers en ondersteuners, ambtenaren en wethouders - zij hebben vaak een verschillende kijk op de kwestie. Bovendien zijn ze het onderling vaak ook niet eens. Dat heeft onder meer te maken met het feit dat onderwijssegregatie een taaie en complexe kwestie is. Er zijn geen gemakkelijke oplossingen voor en men is het niet altijd eens over de oorzaken en remedies, terwijl ook normatieve vragen een rol spelen.

Het goede nieuws is echter, dat het helpt de verschillen in visie en opvattingen op tafel te leggen en erover in gesprek te gaan. Het Kenniscentrum Gemengde Scholen heeft daarom een aantal mensen met verschillende achtergronden uitgenodigd om hun ervaringen en opvattingen over gemengde scholen en onderwijssegregatie te delen. Dat heeft een boeiende reeks van eenmalige blogs en columns opgeleverd, zo laat deze bundel zien. De bijdragen verschenen eerder op onze website en in onze LinkedIn-groep (tussen oktober 2023 en maart 2024).

Het idee was om uiteenlopende stemmen uit het debat een plek te geven en zo de dialoog te voeden. Het is alweer vijftien jaar geleden dat het Kenniscentrum een argumentenkaart maakte, waarin een overzicht wordt gegeven van de belangrijkste argumenten die mensen gebruiken om hun positie in de discussies over gemengde scholen en onderwijssegregatie te onderbouwen¹. Onze empirische kennis over het verschijnsel is sindsdien veel groter geworden. Denk alleen al aan de onderzoeken van de inspectie vanaf 2016 en de landelijke segregatiemonitor uit 2024. Of denk aan het verband tussen segregatie en onderwijskwaliteit, dat ook het gevoel van urgentie van de kwestie heeft vergroot in deze tijden van toegenomen politieke polarisatie en sociaal-economische tweedeling. Deze bundel laat zien in hoeverre visies en argumenten aan de hand van die onderzoeken en maatschappelijke ontwikkelingen soms zijn aangescherpt of aangepast in vergelijking met de argumentenkaart uit 2009. De bundel laat ook zien dat we inmiddels meer weten over hoe we in actie kunnen komen om gemengde scholen te bevorderen en segregatie te voorkomen en bestrijden. Dat biedt hopelijk inspiratie om in je eigen situatie iets te gaan doen, samen met anderen.

Graag bedank ik alle medewerkers voor het schrijven van hun bijdrage en het verwerken van de feedback.

Guido Walraven is coördinator van het Kenniscentrum Gemengde Scholen.

¹ <https://www.gemengdescholen.nl/artikel/argumentenkaart/>

1. Ouders op zoek naar thuisgevoel - *Ralph Aarnout*

Dat mijn vrouw en ik in 2016 een ouderinitiatief hielpen aanzwengelen, was uit eigenbelang. We waren in een Rotterdamse volkswijk komen wonen, in een nieuw gebouwd buurtje waar vooral hoger opgeleiden neerstreken. Toen we ons op basisscholen begonnen te oriënteren, kregen we in de gaten dat veel “nieuwbouw-ouders” met hun kinderen naar scholen in omringende, minder gemengde wijken reden. Wat? Elke dag een eind op de fiets of in de auto door het drukke verkeer? Wij zagen het niet zitten. We waren zelf als kind lopend naar school gegaan, dus moesten onze eigen kinderen ook lopend naar school kunnen. We wilden de wijk niet uit. Heel veel verder dachten we niet, aanvankelijk.

Op de scholen in chique buurwijken die we na enig aarzelen toch ook maar bezochten, gingen onze ogen ietsje verder open. In de eenentwintigste eeuw in Rotterdam je kind op een nagenoeg witte school inschrijven, leek ons een gemiste kans. We woonden toch in een superdiverse stad? Was het dan niet zonde om je in een onderwijsbubbel op te sluiten die even wit was als het buurtje waarin we waren komen wonen? Of voelden we ons niet helemaal thuis tussen al te veel Volvo rijdende artsen en ondernemers? We waren zelf niet in chique buurten opgegroeid, dat speelde wellicht mee. De angst voor sociaal ongemak. Dezelfde angst die veel witte ouders ervan weerhoudt hun kinderen op een kleurrijke school in te schrijven.

Het bleek niet ingewikkeld om andere ouders te vinden die hun kind ook het liefst in hun eigen wijk naar school lieten gaan, en die ook verder wilden kijken dan de bubbel waarin ze leefden. We spraken ouders aan in het speeltuintje in onze wijk en zetten een enquête over lokale onderwijsbehoeften op Facebook. Voor we het wisten, hadden we aandacht in lokale media, die onze zoektocht samenvatten onder de kop ‘Ouders ontevreden met onderwijsaanbod’. Zo hadden we het zelf nooit geformuleerd, maar goed, het werkte wel. Voor we het wisten, begonnen onderwijsbestuurders ons te mailen (‘kom eens bij ons kijken’), en hadden we een clubje nieuwsgierige en ondernemende ouders bij elkaar.

Met ons pas opgerichte oudergroepje gingen we op tournee langs een aantal scholen in onze wijk, waar mijn vrouw en ik (o schande) in ons eentje nooit waren wezen kijken. We werden vrijwel direct verliefd op een van die scholen. De Talmaschool. Een kleine, kleurrijke school met een bevlogen team. We hadden het niet aangedurfd onze kinderen er “in hun eentje” op te doen, daarvoor voelden we ons er nog niet genoeg thuis, maar samen met onze mede-initiatiefnemers deden we het zonder aarzelen. We wisten hoeveel hoger opgeleiden uit onze buurt op zoek waren naar een school en vertrouwden erop dat we velen van hen konden overhalen om te kiezen voor deze fijne school.

Een ouderinitiatief aan het rollen krijgen is niet moeilijk, bleek al snel. Zeker niet als je oprecht enthousiast bent over een school met een uitstekend team, een doordacht onderwijsprogramma, een mooi gebouw en goede faciliteiten.

Als initiatiefnemers zorgden we voor publiciteit: we verspreidden flyers en posters, zetten sociale media in, lanceerden een website en genereerden aandacht in lokale media. We organiseerden buurtborrels voor oriënterende ouders en hielden presentaties op open dagen. Zeker de eerste jaren spraken we héél veel ouders. Wat daarbij opviel: hoe intuïtief veel ouders een school kiezen. Uitstroomcijfers? Inspectierapporten? De gesprekken gingen er nauwelijks over. Een school moet “goed voelen”. Ouders willen zich thuis voelen op een school en er hun eigen school van vroeger in herkennen. Wat ze zelf hebben gehad, willen ze hun kinderen ook geven.

Zo klinkt het verhaal over ons ouderinitiatief weinig idealistisch, ik ben me ervan bewust. Maar eerlijk duurt het langst, toch? Pas nadat ik bij een ouderinitiatief betrokken raakte, drong het werkelijk tot me door hoe gesegregeerd het onderwijs in Nederland is, hoe groot dat onrecht is en hoe we onszelf daarmee tekortdoen. Ik ben blij dat we met ons ouderinitiatief een heel klein beetje tegengas hebben gegeven. Maar wij handelden niet uit idealisme - en we hadden ook weinig andere ouders kunnen overtuigen met idealistische verhalen, denk ik. Wij wilden gewoon “de beste deal” voor onze kinderen - en voor onszelf. We zochten alleen maar een fijne, goede school waar we ons thuis voelden. Net als al die andere ouders.

Ralph Aarnout was in 2016, kort voordat zijn oudste dochter leerplichtig werd, mede-oprichter van ouderinitiatief Croostwijk in Rotterdam (www.croostwijk.nl). Inmiddels is de initiatiefgroep opgeheven; de school waar de initiatiefnemers hun kinderen inschreven bood al snel na de start van het initiatief een goede afspiegeling van de zeer gemengde wijk waarin zij staat.

2. De kracht van ‘well rounded’ groei - *Maryse Knook*

Het stapeltje petitie - in het Engels - ligt al een paar jaar op mijn bureau. Soms verdwijnen ze wat verder onder andere papieren en dan vind ik ze weer. Leerlingen van vmbo-t, havo en vwo vinden het oneerlijk dat de vmbo-t'ers geen Cambridge Qualifications krijgen. In de tweede klas proeven ze van het hogere niveau Engels om de havisten en vwo'ers voor te bereiden. Iedereen krijgt het dan, zo gaat dat nu eenmaal in een heterogene klas (zoals we die op de Open Schoolgemeenschap Bijlmer hebben). Alléén havisten en vwo'ers mogen er echter mee door in de bovenbouw. De leerlingen hebben een punt. Maar organisatorisch is het wel weer heel ingewikkeld. We willen al zoveel. Dit schooljaar is het toch zover. We gaan het doen. We geloven in de leerlingen en we zijn uiteindelijk creatief genoeg om het voor elkaar te krijgen.

Eerlijk gezegd maak ik me ook een beetje zorgen. Niet om de leerlingen. Nee, die gaan het wel redden. Nee, het betekent namelijk dat ik nog meer leerlingen moet toespreken in het Engels als zij hun certificaat halen. De docenten Engels waarschuwen me steeds dat het niveau behoorlijk hoog ligt. Nu durf ik het wel te zeggen: ik kan slecht Engels. En dan voor zo'n groep...

Deze zomer besloot ik om uit mijn comfortzone te stappen en de uitdaging aan te gaan. Ik ging op zoek naar hulp en vond die bij de nonnen in Vught. Ze hebben me geholpen om mijn Engels te verbeteren, en hoewel ik me nog steeds niet helemaal op mijn gemak voel bij het spreken van Engels, ben ik er wel zekerder in geworden. Ik durf de leerlingen te gaan toespreken als zij hun certificaat hebben.

Winst voor mijzelf. Maar nog mooier is de bijvangst die ik van de nonnen in Vught kreeg. Ik leerde een prachtige term die perfect past bij onze leerlingen: "well rounded" (te vertalen als: veelzijdig). "Well rounded" omdat verschillende culturen, achtergronden en tradities samenkomen. Onze brede onderbouw met alle niveaus in één klas. Én ons brede lesaanbod, want waar krijg je als vwo'er nu koken en techniek? Tel daarbij ook nog eens de verschillende ervaringen door contacten en opdrachten van bedrijven en sport en cultuur. Het is een smeltkroes van diversiteit en talent, en dat is iets wat we koesteren en vieren.

Wat ik het meest bewonder aan onze leerlingen is hoe ze hebben geleerd om bij me binnen te stappen met een weldoordacht plan en opkomen voor elkaar en onrecht - in dit geval leerlingen van vmbo, havo en vwo samen met hun petitie voor Cambridge Qualifications voor iedereen. Blijkbaar creëren we een omgeving, waarin ze luisteren, begripvol zijn en oplossingen vinden die voor iedereen werken. Ze slaan bruggen, omarmen verschillen en maken verbinding. Ze hebben geleerd dat het begrijpen en respecteren van anderen niet alleen verrijkend is, maar ook essentieel voor een prettige samenleving. Onze leerlingen laten zien dat diversiteit geen hindernis is, maar eerder een bron van kracht en inspiratie.

Deze vaardigheden die onze leerlingen hebben ontwikkeld, zijn van onschatbare waarde, nu en in de toekomst. Onze wereld wordt steeds complexer en diverser, en we hebben behoefte aan individuen die kunnen navigeren in deze uitdagende omgeving. Onze leerlingen zijn de leiders van morgen, die het potentieel hebben om met empathie en respect anderen te verbinden en positieve veranderingen teweeg te brengen.

Als ik straks voor al die leerlingen sta, weet ik dat ze waarschijnlijk beter zullen zijn dan ik in veel opzichten. En dat is iets waar ze trots op mogen zijn. Ik wel. Maar er is één ding dat ik ze nooit zal laten vergeten: dat papiertje dat ze behalen, is niet slechts een certificaat; het is een stukje van onze "well rounded" leerlingen. Het symboliseert hun groei, hun talenten, hun vermogen om samen te werken en hun potentieel om de wereld te veranderen.

Dus laten we ontmoetingen in natuurlijke omgevingen stimuleren, wetende dat we niet alleen getuige zijn van de kracht van diversiteit, maar dat we er actief aan deelnemen. Open Schoolgemeenschap Bijlmer is een plek waar groei en begrip gedijen, en onze leerlingen zijn het levende bewijs dat diversiteit niet alleen iets is om te omarmen, maar iets om te vieren. Het is de drijvende kracht achter onze "well rounded" gemeenschap, en ik kan niet wachten om te zien wat de toekomst voor ons in petto heeft.

Maryse Knook is bestuurder-directeur van de Open Schoolgemeenschap Bijlmer in Amsterdam Zuidoost. Leerlingen van vmbo basis t/m vwo zitten in de eerste twee jaar samen in de klas. Hiermee stellen zij selectie uit en vormen medewerkers en leerlingen samen een minimaatschappij. Met niet alleen kennisvakken, maar vooral ook levenslessen en verbinding met de omgeving worden leerlingen voorbereid op hun toekomst.

3. Voor gemengde scholen zijn oplossingen buiten het onderwijs nodig - *Melanie Ehren*

Segregatie in het onderwijs is een taai probleem. De onderwijsinspectie constateerde in 2018 al dat in een aantal grote en middelgrote steden, ouders voor een school kiezen met leerlingen met een vergelijkbare achtergrond. En de scheiding tussen leerlingen met hoog- en laagopgeleide ouders in het basisonderwijs blijkt tussen 2008 en 2015 in bijna het hele land te zijn toegenomen.

Hoe komt dat? En wat kunnen we daaraan doen?

De cijfers variëren naar gemeente, onderwijssector en ook naar lokaal aanbod van scholen. In wijken, dorpen of steden met een homogene populatie zijn homogene scholen bijvoorbeeld een logisch gevolg van de residentiële samenstelling van de bevolking. We spreken dan ook vooral van segregatie waar ouders uit heterogene wijken kiezen voor een school buiten de wijk met een vergelijkbare leerlingenpopulatie

Internationaal is er veel onderzoek gedaan naar oorzaken van segregatie en de samenhang met bijvoorbeeld woonsegregatie, instroom en toewijzingsbeleid van leerlingen in/aan scholen. In de Nederlandse context speelt de schoolkeuze van ouders een belangrijke rol. Uit onderzoek blijkt dat, wanneer ouders kunnen kiezen, ze vaak een school prefereren die past bij hun eigen normen en waarden, sociale en culturele achtergrond en visie op opvoeding. Die motivaties weerspiegelen de identiteit van ouders en die kan sterk groepsgebonden en exclusief zijn en heeft ook betrekking op andere facetten van ons leven; met welke groep we ons verbonden voelen vertaalt zich niet alleen in schoolkeuze, maar vaak ook in onze deelname aan bijvoorbeeld sportverenigingen en cultuur, keuze voor media, religie en/of werk (WRR, 2001, 2014²). Het bewegen in de eigen groep geeft een gevoel van vertrouwdheid en sociale veiligheid en in de nabijheid van verwanten kunnen we gemakkelijker vangnetten en voorzieningen organiseren. Een sterke groep en groepsidentiteit kan echter ook betekenen dat we anderen uitsluiten, en dat er een wij-zij-gevoel ontstaat waarbij we mensen met andere opvattingen of uiterlijke kenmerken als buitenstaanders karakteriseren³.

Voor het onderwijsveld levert dit een belangrijke conclusie op: als we meer gemengde scholen willen moeten oplossingen ook van buiten het onderwijs komen. Die maatschappij-brede oplossingen zijn nodig omdat er binnen het onderwijs niet altijd voldoende mogelijkheden zijn voor het realiseren van gemengde scholen. Het recht op vrije schoolkeuze is een belangrijk fundament van ons onderwijsstelsel en wanneer ouders een homogene school buiten de eigen wijk prefereren dan mag en kan dat in veel gemeenten gewoon. Voor een structurele stelselwijziging om die vrijheid te beperken lijkt vooralsnog ook weinig draagvlak; en het is bovendien ook maar de vraag hoe succesvol dat zou zijn wanneer ouders en leerlingen zich niet thuis voelen op een gemengde school.

Naast alle lopende initiatieven om segregatie in het onderwijs te adresseren zouden we ook de onderliggende oorzaak voor gescheidenheid moeten aanpakken: het 'wij'-'zij' gevoel en het bewust of onbewust ontlopen van de ander. Zo'n aanpak bestaat uit activiteiten, gesprekken en communicatie van onze politiek-bestuurlijke vertegenwoordigers die bijdragen aan een gemeenschappelijke identiteit die verbindt; een identiteit die bovendien diversiteit niet als iets negatiefs beschouwt, maar als een pallet aan mogelijkheden en zienswijzen en een opening voor gesprek. Onderzoek naar bijvoorbeeld 'perspective-taking' laat zien dat het kennen en begrijpen van de ander helpt in het vormen van positieve relaties buiten de eigen groep, met name wanneer er een gezamenlijke identiteit is waarop we kunnen bouwen en die ons samenbrengt⁴. Zo'n aanpak is lastig en vergt langdurige inzet maar een samenleving waarin exclusie en co-existentie de norm zijn, biedt onvoldoende draagvlak voor gemengde scholen.

² Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid | Verkenning | WRR; <https://www.wrr.nl/publicaties/publicaties/2001/05/28/in--en-uitsluiting-in-nederland-een-overzicht-van-empirische-bevindingen>

³ J. Nicole Shelton, Jennifer A. Richeson & Jacquie D. Vorauer (2006) Threatened identities and interethnic interactions, *European Review of Social Psychology*, 17:1, 321-358, DOI: 10.1080/10463280601095240.
Scheepers, D., & Ellemers, N. (2019). Social identity theory. In K. Sassenberg and M. L. W. Vliek (Eds.), *Social psychology in action: Evidence-based interventions from theory to practice*. (pp. 129-143). Springer, Cham.

⁴ Bijvoorbeeld Intergroup Contact Theory

Melanie Ehren is hoogleraar onderwijswetenschappen aan de Vrije Universiteit. Haar onderzoek naar (interpersoonlijk) vertrouwen bracht haar op het spoor van segregatie in het onderwijs en reflecties over de condities voor diversiteit in een schoolse context.

4. Opstijgen als een vlieger - *Nicole van Beemen*

Als klein meisje was ik al een beetje dromerig en zeer empathisch ingesteld. Ik woonde in Zuid-Holland en kwam in 1970 in een kleuterklas terecht met 36 witte kinderen. Omdat ze daar lijfstraffen uitdeelden ondermijnde dat mijn vertrouwen in volwassen mensen. Ik raakte bang voor de juffen omdat zij mijn klasgenootjes onder de koude douche zetten omdat er de vorige dag bij het spelen na schooltijd een valpartij was geweest. Toen mijn broertje ook op school kwam kon hij niet lang stilzitten en daarom werd hij met touw vastgebonden aan zijn stoel. Ik vond het toen al zo oneerlijk en onterecht machtsmisbruik, maar wist ook dat ik er niets aan kon doen en voelde de machteloosheid.

Mijn ouders zijn vaak verhuisd vanwege het werk van mijn vader en daardoor heb ik op meerdere lagere scholen gezeten. Toen ik in Zwolle kwam wonen heb ik daar in de 5e en 6e klas gezeten en had ik voor het eerst een aantal klasgenootjes met een andere culturele achtergrond. Ik vond dat een enorme verrijking en speelde graag met die kinderen en ik was enorm nieuwsgierig naar hun achtergrond, taal en gewoonten.

Ik herinner mij dat ik niet goed wist wat het doel was van naar school gaan en had ook niet goed door wat ervan afhing. Pas toen mijn klas werd opgesplitst en de meeste van mijn vriendinnen naar een andere school gingen dan ik, kreeg ik meer bewustzijn over mijn schoolloopbaan.

Toen ik in het eerste jaar van het voortgezet onderwijs naar Friesland verhuisde kwam ik weer terecht in een witte gemeenschap waar mijn leeftijdgenoten geen goed woord over hadden voor 'hoogvliegers'. Hier leerde ik dat je maar beter gewoon kon blijven want dat was goed genoeg ("Doch mar normaal dan dochst gek genôch")

De verhuizing van Overijssel naar Friesland was een geweldige cultuurschok voor me en was te vergelijken met een emigratie naar een ander land. Vanzelfsprekend vormde de Friese taal een belemmering, maar ook waren de kinderen in Friesland in mijn ogen bezig met kinderachtige dingen vergeleken met de kinderen in Overijssel. Het aanpassen kostte mij enorm veel moeite en ik voelde me vaak eenzaam en verdrietig. Ik bleef vaak thuis van school en mijn schoolresultaten interesseerden me weinig op dat moment.

Ik zat op de LEAO (Lager Economisch en Administratief Onderwijs) en herinner me dat mijn vriendin en ik dagelijks langs de MAVO en HAVO fietsten en we droomden dat we daarheen mochten. Het was duidelijk dat wij minder goed af waren op onze school en dat wisten wij zelf ook. Ik denk dat in die jaren mijn drive is geboren om 'hogerop' te komen in het onderwijs om zo meer mogelijkheden te krijgen. Het verbaasde mij dat er zo weinig culturele diversiteit was op de scholen waar ik zat en ook mijn vriendengroep bestond uit allemaal witte mensen met ongeveer dezelfde achtergrond.

De route van het lager- naar het hoger beroepsonderwijs was een lange weg en zeker niet gemakkelijk. Als ik tegenwoordig mensen hoor zeggen dat kinderen en jongeren gemakkelijk kunnen opschalen of afstromen binnen het onderwijs dan vraag ik me af of ze daar zelf ervaring in hebben. Het vinden van de juiste vervolgopleiding was soms lastig voor me, maar ook het leren kennen van de nieuwe school, de route daarnaartoe, de werkwijze van school, de leerlingen en het lerarenteam vroegen veel energie en inzet. Ook herinner ik me het gevoel van falen als ik een voor mij verkeerde opleiding had gekozen of als ik onvoldoendes haalde.

Uiteindelijk heb ik gekozen voor de PABO (Pedagogische Academie Basis Onderwijs) in Groningen en ook daar was in de klassen weinig sprake van diversiteit. Het gesprek ging wel over gemengde scholen en de waarde die dit meebrengt, maar pas toen ik ging werken in het basisonderwijs kwam ik veel meer (culturele) diversiteit tegen. Grote verschillen in economische (financiële) achtergronden waren echter meer een uitzondering in de groepen aangezien de leerlingen voornamelijk uit dezelfde wijken kwamen met dezelfde koopwoningen zonder sociale huurwoningen.

Mijn passie voor het onderwijs is gebleven en ik voel me gezegend dat ik nog steeds een bijdrage mag leveren aan sociale inclusie en het creëren van meer gelijke kansen voor kinderen en hun ouders. Als

beleidsadviseur onderwijs werk ik mee aan het Groninger Maatschappelijk Akkoord Sociale Inclusie, waarbij we met vele partners uit de kinderopvang en een hele range partners uit het onderwijs samen de schouders zetten onder kansengelijkheid. We doen dit door uitvoeringsagenda's samen te stellen voor zowel bestaande als nieuwe initiatieven die bijdragen aan kansengelijkheid, bijvoorbeeld door voor- en vroegschoolse educatie, de brugfunctionaris, gezamenlijk beleid op de aanmeldprocedure voor aankomende 4-jarigen en de informatieverstrekking aan ouders of het maken van afspraken over schoolkosten.

Dit Akkoord hebben we onlangs verlengd tot 2040, waarmee we duidelijk maken dat we echt de tijd moeten nemen voordat we allemaal hoog kunnen vliegen.

Het mogelijk maken van hoog vliegen kun je vergelijken met het bedienen van een vlieger. Met de touwtjes van een vlieger bepaal je de helling en daar hangt het stijgen van af. Met andere woorden: als de touwtjes van een vlieger op een bepaalde manier zijn afgesteld, dan zal deze nooit op een optimale manier de lucht in stijgen. Met het Maatschappelijk Akkoord Sociale Inclusie zoeken we samen naar manieren op optimaal vliegen voor alle kinderen mogelijk te maken.

Nicole van Beemen begon haar carrière in het basisonderwijs in Groningen en gaf les aan alle leeftijdsgroepen. Daarna heeft zij jarenlang als locatiemanager Vensterscholen gewerkt en sinds 2013 werkt ze als beleidsadviseur onderwijs bij de Gemeente Groningen. Ze heeft daarnaast sinds 2005 haar eigen bedrijf waarbij ze mensen coacht en vertrouwenspersoon is.

5. Inclusie, een ander woord voor illusie? Of zijn er toch mogelijkheden? - Yvonne Hof

“De wereld een beetje beter achterlaten, dan hoe ik die heb aangetroffen”. Dat is waar ik het voor doe, samen met alle collega’s in het onderwijs. En dan juist voor die kinderen die het extra nodig hebben. Want daar is de impact van het onderwijs en extra ondersteuning het grootst.

Samen leren en leven

Het liefst laten we kinderen samen opgroeien zodat ze samen leren en leven. En bieden we kinderen op die plek extra ondersteuning als het nodig is. Eerst werd hiervoor de term “passend onderwijs” gebruikt. Nu heet dit steeds vaker “inclusiever onderwijs”. Toch wordt hier op verschillende manieren naar gekeken. De één beschouwt dit als onderwijs voor écht iedereen en de ander ziet dit als het bieden van het juiste onderwijs op verschillende plekken waar specialismen worden gebundeld. Onze openbare en algemeen bijzondere stichting Meerkring biedt voor ieder kind een passende plek, ook op (tijdelijke) voorzieningen. Daarnaast mengen we op onze scholen het liefst leerlingen zodat ze van elkaar kunnen leren en samen opgroeien.

Inclusiever waar kan en exclusief waar moet

Bij Meerkring hebben we de aanpak voor “inclusiever” onderwijs gedefinieerd als “inclusief waar kan en exclusief waar moet”. We hebben dan ook verschillende reguliere scholen en speciaal (basis)onderwijs zodat voor ieder kind en voor iedere professional een passende plek te vinden is. Wanneer kinderen op onze scholen zitten, bieden we wat ze nodig hebben. Dat betekent dat we het ene kind bijvoorbeeld meer lees- en/of rekenondersteuning bieden en andere kinderen extra uitdagende opdrachten. Ook zijn we gespecialiseerd in gedragsmatige puzzels. We zien in de praktijk dat dit een behoorlijke klus is, zeker als het verschil tussen kinderen groot is. En kinderen meer ontwikkeltijd kunnen gebruiken. Op die plekken zijn “rijkere schooldagen” waardevol. Essentieel is dat hiervoor duurzaam tijd, geld en ruimte beschikbaar is. Helaas is dat wel iets waar we vaak tegen aan lopen omdat middelen vaak kortlopende subsidies zijn met wisselende voorwaarden.

Inclusief of exclusief?

Wat ik zelf een dilemma vind, is dat ik zie dat aan de ene kant op scholen waar kinderen zitten met een extra ondersteuningsbehoefte vaak erg goed onderwijs wordt gegeven. We zien namelijk dat kinderen op deze scholen een grotere groei doormaken. Deze scholen zijn veelal goed georganiseerd met duidelijke onderwijsdoelen en heldere regels. Ze analyseren continu op cognitief en sociaal emotioneel vlak wat kinderen nodig hebben en spelen hierop in. Dit soort scholen krijgt extra bekostiging om kleinere klassen te maken en extra begeleiding te bieden, bijvoorbeeld via de samenwerkingsverbanden. Hierdoor kunnen deze kinderen op een reguliere school blijven terwijl een aantal van hen anders naar een speciaal (onderwijs) school zouden gaan. De andere kant van het dilemma is dat dit soort scholen als gevolg hiervan vaak een éézijdige populatie heeft. En dat we dit in stand houden door het zo te organiseren en te bekostigen dat omliggende scholen deze ondersteuning niet hoeven aan te bieden. In die zin zijn dit soort scholen enerzijds inclusief, maar anderzijds in relatie tot de andere scholen exclusief.

Heb oog voor impact en voorkom dat kinderen kind van de rekening worden

De zoektocht is hoe we dit veranderen richting meer gemengde scholen. Dan denk ik vooral aan gemengd in termen van ondersteuningsbehoeften, maar ook in termen van sociaal-economische en sociaal-culturele achtergronden. Hiervoor is een systeem- en cultuurverandering nodig. Met hierbij een dosis lef en liefde om het anders te doen. Hiervoor dienen we de tijd te nemen zodat kinderen, ouders, onderwijsorganisaties en andere stakeholders meegaan in deze transitie. Want te snel deze stap zetten kan ertoe leiden dat kinderen (nog) niet de juiste ondersteuning krijgen. Dan zijn ze écht het kind van de rekening. We zullen dus de impact van alle stapjes goed moeten doordenken om het uiteindelijke doel te bereiken. En ons moeten realiseren dat we dit alleen bereiken door alle stakeholders te betrekken. Want in de praktijk zien we dat scholen gemengder kunnen worden als ook huisvesting (bijvoorbeeld nieuwbouw) en het sociale systeem erom heen in ogenschouw wordt genomen. Een mooi voorbeeld in

Amersfoort is kindcentrum Vlinderslag waar nieuwbouw van de school en omgeving werd gerealiseerd, het kindcentrum een heldere visie heeft én ouders in de omgeving werden gestimuleerd hun kinderen aan te melden. Dit heeft geleid tot een gemengde school in termen van sociaaleconomische achtergronden waar ieder kind gepaste groei doormaakt en samen leert en leeft.

Amersfoort als “inclusieve stad”

In Amersfoort (onderwijsstad) ligt een mooie basis om dit vorm te geven. Zo is de gemeentelijke visie het zijn van een “inclusieve stad”. En zo hebben de schoolbesturen uit primair- en voortgezet onderwijs gezamenlijk vijf ambities opgesteld om hieraan bij te dragen. In visievorming en in de praktijk zien we stapje bij beetje impact ontstaan. Zo werken we aan een gezamenlijke visie om professionals in (de regio) Amersfoort te binden en te boeien, ontwikkelen we een effectieve doorgaande lijn van primair naar voortgezet onderwijs, hebben we een convenant opgesteld rondom vroeg- en voorschoolse educatie én stimuleren we scholen om meer samen te werken binnen wijken. Dat laatste leidt bijvoorbeeld tot meer kennisuitwisseling, gezamenlijke kinderactiviteiten en open dagen. Via gezamenlijke open dagen en een transparant en uniform aanmeldbeleid verwachten we dat ouders een betere schoolkeuze kunnen maken voor hun kind zodra hun kind 3 jaar wordt.

Naast een gezamenlijke website van alle scholen hebben we daarom deelgenomen aan een onderzoek. En gaan we met de uitkomsten hiervan aan de slag om het nóg beter te doen. Want juist bij ouders met een niet van oorsprong Nederlandse achtergrond, merken we vaker dat zij de weg nog niet altijd goed kennen, hun kind later aanmelden en daardoor niet altijd een plek vinden op de school van hun voorkeur. Daarbij is de rol van de schoolbesturen om te zorgen dat alle ouders evenveel kans hebben dat hun kind een plaats krijgt op de school van hun voorkeur. Dat kan het beste via gezamenlijke afspraken over het aanmeldbeleid. Daarover zijn de schoolbesturen in gesprek gegaan, samen met de wethouder, en inmiddels hebben zij overeenstemming bereikt over een gezamenlijk aanmeldbeleid. Uiteraard wordt het nieuwe beleid na een jaar geëvalueerd en waar nodig aangescherpt.

Een gelijk speelveld bij aanmelden is een deel van de puzzel om kansengelijkheid te vergroten, segregatie tegen te gaan en gemengde scholen of inclusievere scholen te bevorderen. De andere puzzelstukken zullen eveneens integraal opgepakt dienen te worden.

Stem van het kind draagt bij aan inclusie

In dit hele proces van de systeem- en cultuurverandering richting inclusiever en gemengder onderwijs is de stem van kinderen essentieel. Kinderen brengen vaak compact en concreet onder woorden wat echt verschil maakt. Dat zien we al jaren bij leerlingraden, kinderradraden en kinderburchmeesters. Daarom is Meerkring vol overtuiging gestart met een kinderburchmeester met de portefeuilles kinderpacticatie en talentontwikkeling. Zijn visie is om kinderen meer met elkaar in verbinding te brengen en van elkaar te laten leren. Binnenkort presenteert hij zijn plannen. Wij hopen dat dit voorbeeld breder wordt opgepakt zodat kinderradmen worden gehoord bij schoolbesturen, op scholen en in de maatschappij als geheel. Want iedere (kinder)stem helpt voor een inclusiever samenleving.

Yvonne Hof is bestuurder van Stichting Meerkring. Die heeft 21 openbare en algemeen bijzondere basisscholen in Amersfoort (en 1 in Soest) waarvan 14 reguliere scholen en 7 scholen voor gericht onderwijs (van taal- en hoogbegaafden onderwijs tot speciaal (basis) onderwijs).

6. Kunnen omgaan met verschil: een subtiele vorm van kansengelijkheid - *Isminta Waldring*

Deze blog schrijf ik in dezelfde week waarin koning Willem-Alexander de jaarlijkse Troonrede heeft uitgesproken. In die rede zijn gelijke kansen in de maatschappij in één adem genoemd met goed onderwijs. In mijn optiek is dit nogal een verantwoordelijkheid die - bijna terloops - bij het onderwijs wordt neergelegd. Tegelijkertijd is kansengelijkheid in het onderwijs terecht een onderwerp dat aandacht verdient van wetenschap, politiek, beleid en binnen het maatschappelijk debat.

Kansengelijkheid gaat vaak over de inhoudelijke kansen die we leerlingen bieden. Het gaat over “goed” onderwijs, het lerarentekort, schaduwonderwijs, de (vrijwillige) ouderbijdrage, onder advisering van bepaalde groepen leerlingen - zoals leerlingen met een migratieachtergrond en leerlingen van wie de ouders geen hbo of universiteit hebben gevolgd -, of over vroegtijdige uitstroom van het vwo, bijvoorbeeld in leerjaren drie en vier, van dezelfde twee groepen leerlingen.

Naast bovengenoemde aspecten van kansen(on)gelijkheid, zijn er ook meer subtiele vormen van kansen(on)gelijkheid. De laatste tijd horen we bijvoorbeeld meer over het belang van het hebben van maatschappelijke waardering voor het mbo. Ook is er aandacht voor het betrekken van mbo studenten bij de introductiedagen aan de start van het academisch jaar, zodat ook studenten van het mbo zich “student” kunnen noemen en voelen. Deze meer subtiele vormen van kansengelijkheid hebben betrekking op de sociale verhoudingen tussen kinderen/jongvolwassenen in het onderwijs. En deze sociale verhoudingen raken op hun beurt aan het belang van het elkaar kunnen ontmoeten.

Het elkaar kunnen ontmoeten, en de maatschappelijke en persoonlijke relevantie hiervan, wordt vaak bekeken vanuit de aanname dat met name leerlingen met een migratieachtergrond of leerlingen op het mbo baat zouden hebben bij een minder gesegregeerde schoolomgeving. Langzaam maar zeker wordt een verschuiving zichtbaar waarbij ook aandacht komt voor leerlingen en studenten zonder migratieachtergrond, die bijvoorbeeld op het hbo of de universiteit een opleiding volgen - wat betekent onderwijssegregatie voor hen en wat heeft een gemengde onderwijspopulatie hen te bieden?

Onderzoek van Maurice Crul⁵ laat zien dat Nederlanders zonder migratieachtergrond minder interetnische contacten hebben dan Nederlanders met migratieachtergrond. Een deel van de verklaring die hiervoor wordt geboden is dat Nederlanders zonder migratieachtergrond het idee hebben dat ze bepaalde sociale vaardigheden missen voor het leggen van interetnische contacten, waardoor onzekerheid ontstaat over hoe contact tot stand zou kunnen worden gebracht. Deze vaardigheden lijken in meerdere mate wel aanwezig te zijn bij Nederlanders zonder migratieachtergrond die op een gemengde school hebben gezeten.

Onderzoek op de Vrije Universiteit Amsterdam onder studenten en hun gevoelens van *belonging*⁶ of zich thuis voelen binnen de diverse onderwijsomgeving die de VU Amsterdam biedt, laten een soortgelijk beeld zien: studenten zonder migratieachtergrond geven aan etnisch homogeen samengestelde vriendengroepen te hebben, ook wanneer ze studeren aan een etnisch diverse universiteit. De uitzonderingen zijn de studenten zonder migratieachtergrond die op een meer etnisch gemengde basis- of middelbare school hebben gezeten. Groepsvorming op basis van etniciteit hoeft niet erg te zijn. Belangrijker is dat een gemengde schoolomgeving een vorm van kapitaal lijkt te kunnen bieden aan jongeren in hun omgang met diversiteit.

Onderzoek van Underhill⁷ laat zien dat het vergaren van deze vorm van kapitaal (het comfortabel zijn en kunnen omgaan met verschil) precies de drijfveer is die witte middenklasse ouders in Cincinnati, één van de meest gesegregeerde steden van de Verenigde Staten langs zowel etnische/raciale als sociale klasse

⁵ Becoming a Minority onderzoeksproject: www.bamproject.eu

⁶ Belonging@VU: <https://research.vu.nl/en/publications/belongingvu>

⁷ Underhill, M.R. (2019). “Diversity is important to me”: White parents and exposure-to-Diversity parenting practices. *Sociology of Race and Ethnicity*, 5(4), 486-499.

lijnen, ertoe brengt om hun kinderen in contact te brengen met diversiteit. Zij sturen hun kinderen naar een gemengde school. Net zoals de ouders uit de podcast Nice White Parents⁸ in New York. En net zoals ouders die in Nederland meedoen aan een ouderinitiatief.

In de diverser wordende samenleving van Nederland⁹ zullen interetnische contacten minder gemakkelijk te vermijden zijn, en zal het kunnen omgaan met verschillen zeker ook hier een belangrijke vorm van kapitaal worden. Dit kunnen omgaan met verschil heeft niet alleen betrekking op mensen met en zonder migratieachtergrond: in toenemende mate zien we ook dat er scheidslijnen ontstaan langs opleidingsniveau (en daarmee deels samenhangend sociaal-economische status). Elkaar leren kennen op jonge leeftijd, met elkaars verschillen leren omgaan (zowel op het gebied van etniciteit als van sociaal-economische status), en het eigen normatieve kader in relatie kunnen brengen tot dat van anderen -- dat zullen in toenemende mate allemaal noodzakelijke sociale vaardigheden worden. Het is daarom van belang om onderwijssegregatie zoveel mogelijk tegen te gaan - zowel langs etnische lijnen en langs lijnen van onderwijsniveaus van ouders en sociaal-economische status. Opdat alle jongeren de inhoudelijke kansen krijgen die horen bij "goed" onderwijs en ook de meer subtiele, sociale kansen die betrekking hebben op het bekwaam zijn in het omgaan met verschil.

Ismintha Waldring werkt als universitair docent bij de afdeling Sociologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. Als postdoc was ze betrokken bij het *Becoming a Minority* onderzoek naar majority-minority steden in West-Europa en heeft ze het *Belonging@VU* onderzoek opgezet. Momenteel doet ze, in samenwerking met de Stichting Het Zelfstandig Gymnasium, onderzoek naar kansengelijkheid, diversiteit en inclusie op zelfstandige gymnasia in Nederland.

⁸ <https://www.nytimes.com/2020/07/23/podcasts/nice-white-parents-serial.html>

⁹ <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-38c67549-ad66-41e1-9cb1-92b721d92124/pdf>

7. Het dubbele gezicht van onderwijs en het perspectief van brede scholengemeenschappen - *Henk Hagoort*

Goed onderwijs geeft kinderen kansen om zich te ontplooiën en zich voor te bereiden op het leven en op toekomstig werk. En veel scholen geven extra ondersteuning voor kinderen die met een achterstand de school binnenkomen. Het onderwijs als bijdrage aan een betere samenleving. Ik zou graag willen dat dat het hele verhaal is, maar dat is het niet. Het onderwijs heeft ook nog een ander gezicht.

Wat als VO-scholen door de inrichting van het onderwijs onbedoeld soms mede de oorzaak zijn van kansenongelijkheid en van segregatie? Dan bieden brede scholen als mini-samenleving uitkomst.

Bijna 40% van de voortgezet onderwijsvestigingen in Nederland zijn categorale scholen die niet meer dan maar één of twee onderwijsrichtingen in hetzelfde schoolgebouw huisvesten. Slechts ca. 20% van de onderwijsvestigingen huisvesten vier of meerdere onderwijsrichtingen in hetzelfde gebouw (vwo, havo, verschillende vormen van vmbo en PrO). De kans dat je als havo/vwo leerling in hetzelfde gebouw een leerling van vmbo-basis tegenkomt is in Nederland niet zo groot. Dat betekent praktisch dat de groep leerlingen die dagelijks de school als mini-samenleving ervaart voor hun kwalificerende, socialiserende en persoonsvormende ontwikkeling een stuk kleiner is dan de groep leerlingen die deze ervaring op hun school moet missen. Dat laatste is niet alleen zonde voor de brede ontwikkeling, ervaring en doorstroommogelijkheden van leerlingen zelf, maar ook voor 'de ander'. Het is namelijk de ander die onderdeel is van de bewezen segregatie die voortkomt uit categoralisering van het onderwijs.

Veel schoolbestuurders en -leiders ervaren de verantwoordelijkheid om deze kansenongelijkheid en segregatie te bestrijden. Maar verantwoordelijkheidsgevoel is niet genoeg als dit niet omgezet wordt in de bereidheid tot verregaande samenwerking tussen schoolbesturen.

Die samenwerkingsbereidheid is essentieel, maar de categoralisering in het huidige onderwijssysteem komt ook voort uit verkeerde prikkels in het bestel. De houdbaarheid van brede scholen, met name in de grote steden, is onzeker en leunt op dit moment nog vooral op durf en idealisme in plaats van 'verstandige' bedrijfsvoering. Zo is het financieel onaantrekkelijk om als schoolbestuur het aantal onderwijsvestigingen te reduceren, is de concurrentie om nieuwe leerlingen in de huidige krimpcontext moordend en delven brede scholengemeenschappen hier vaak het onderspit. Ouders van havo/vwo leerlingen kiezen zolang het aanbod er is in grote getalen voor categorale scholen.

Eigenlijk zouden we collectief moeten afspreken om nieuwbouw van scholen te gebruiken om te kiezen voor brede scholen met een gemeenschappelijke onderbouwlocatie voor alle schoolsoorten. Het is dat ene gebouw waarbinnen de ontmoeting tussen tal van leefwerelden kan plaatsvinden, die vertrouwde plek waarbinnen niemand gelijk is, maar iedereen gelijkwaardig. Het is daarbij niet nodig dat leerlingen in dezelfde klassen zitten om de magie van de mini-samenleving binnen de school door leerlingen te laten ervaren. Eén gezamenlijk dak maakt namelijk al dat leerlingen ervaren wat het betekent om burger te zijn van een diverse en pluriforme samenleving.¹⁰

Met een nieuwe politieke werkelijkheid na de verkiezingen van 22 november 2023 kan ik niks anders dan benadrukken hoe belangrijk het is dat er een lange termijn commitment wordt aangegaan door politiek en sector om de beweging naar een aanzienlijke vermeerdering van het aantal bredere scholengemeenschappen duurzaam te realiseren. Het is belangrijk voor zo veel mogelijk leerlingen dat zij in hun vormende jaren ervaren hoe het is om in aanraking te komen met praktijkvakken, met klassieke talen, met techniek, met generatiegenoten met een fundamenteel ander verleden en misschien ook wel een fundamenteel andere toekomst. Bovendien hoeven zij dan niet naar de andere kant van de stad te fietsen en hun vertrouwde docenten, vrienden en onderwijsmethode achter zich moeten laten wanneer een andere schoolsoort toch net even wat beter past. Hoe mooi is het wanneer ze weten dat de

¹⁰ Eerder vroeg VO-raad beleidsadviseur op kansengelijkheid, Ankie Hermans, in een interview met het Kenniscentrum aandacht voor de kansen van brede scholengemeenschappen op het mogelijk maken van latere selectie, het volgen van vakken op verschillende schoolsoorten en het organiseren van gezamenlijke activiteiten met leerlingen van alle verschillende schoolsoorten. Link naar dit interview: <https://www.gemengdescholen.nl/artikel/wat-vindt-de-vo-raad-van-gemengde-scholen-een-interview-met-ankie-hermans/>

onzekerheid over de toekomst niet iets is wat ze individueel of in een subgroep dragen, maar dat ze onderdeel zijn van een hele generatie met dragers die een rijkdom aan talenten bezit om de wereld beter en mooier te maken.

De school als mini-samenleving is de beste voorbereiding op de echte samenleving. Laten we als coalitie van leerlingen, ouders, leraren, schoolleiders- en bestuurders, lokale politici en burgers daarom voor deze ambitie gaan staan, in de hoop dat de nieuwe lichterij nationale politici na 22 november 2023 niet de volgende verkiezingen, maar de volgende generaties centraal zal stellen in hun keuzes voor goed en betekenisvol onderwijs met een gemengde leerlingpopulatie onder één dak.

Henk Hagoort is voorzitter van de VO-raad, de Nederlandse belangenorganisatie van schoolbesturen en scholen in het voortgezet onderwijs. De VO-raad is al jaren een warm pleitbezorger van het bevorderen van gelijke kansen tussen leerlingen, bijvoorbeeld middels latere selectie. Eind 2022 presenteerde de VO-raad een Agenda van en voor de sector, waarin ook wordt ingegaan op het verminderen van segregatie.

8. Verbonden klaslokalen: van wij-versus-zij naar samen - Sharon Polak

Het dilemma van het gesegregeerde onderwijs dringt zich soms op als een assertieve kat die je plotseling in je nek springt. Volwassenen slaan elkaar om de oren met hun overtuigingen en standpunten over segregatie. Maar als het erop aankomt, zoeken we allemaal vaak instinctief het comfort in de buurt van gelijkgestemden en houden we ons verre van wie we vermoeden dat ze anders zijn dan wij (terecht of ten onrechte). Wat is het gevolg van deze reflex? Kinderen worden naar aparte scholen gestuurd op basis van hun afkomst, of het nu gaat om sociale klasse of etnisch-culturele achtergrond.

Tegelijkertijd weten we dat gescheiden naar school gaan niet alleen kansenongelijkheid versterkt maar ook sociale cohesie in een land bepaald niet bevordert. Empathie en begrip voor diverse perspectieven komt niet vanzelf. Daarom is het interessant om dieper in te gaan op wat basisscholen - gemengde en niet-gemengde - doen om vaardigheden van kinderen te versterken om contact te maken met kinderen die anders lijken dan zijzelf.

Een kind contact laten maken met een kind uit een andere leefomgeving en kinderen die cruciale interactie gunnen, is als het planten van een zaadje van tolerantie. In een tijd waarin tegenstellingen tussen volwassenen hard gevoeld worden, helpt mij het gevoel dat je daar actief aan bijdraagt. Ik doe dat onder andere met het programma 'Welkom in mijn Wijk'.

Echt jong beginnen

Stereotypering en discriminatie komt ook onder jonge kinderen voor. Het begint al op de kleuterschool, waar kinderen moeite hebben om elk kind als individu te zien. Ze maken onderscheid op basis van oppervlakkige kenmerken en nemen vooroordelen over uit hun (thuis)omgeving. Ze leren dat ze tot een bepaalde groep behoren en ontwikkelen hun identiteit door zich te onderscheiden van anderen.

Basisscholen die al een leerlingpopulatie hebben die gemengd is en die actief zijn met burgerschap en persoonlijke vorming beginnen daarom al in de kleuterklas. Leerkrachten zetten daar op een vanzelfsprekende manier de norm. Ze zetten in op het vormen van een 'wij-gevoel', waardoor iedereen erbij hoort en waarbij discriminatie onaanvaardbaar is. Ze beginnen daar ook al met inzetten op samenwerking tussen kinderen met verschillende achtergronden om begrip en empathie te bevorderen. Voor basisscholen die (nog) niet gemengd zijn blijkt het programma 'Welkom in mijn Wijk' voor bovenbouwleerlingen effectief te zijn. Kinderen uit uiteenlopende leefwerelden hebben daar na een paar soms wat ongemakkelijke uurtjes al snel echt contact met elkaar.

Welkom in Mijn Wijk brengt leerlingen samen uit verschillende buurten met eenzijdige samenstelling op sociaaleconomisch of etnisch cultureel gebied. Leerlingen doen twee dagdelen ter voorbereiding op hun eigen school ('wie ben ik, hoe ziet mijn school en buurt eruit?') en ontmoeten dan online de kinderen van de partnerklas. In een tweede week zijn in drie dagdelen de echte ontmoetingen. Ze leren en ontdekken samen met interviews, speurtochten, spellen. De begeleiders van Welkom in zijn overal bij.

Wat de jonge en volwassen deelnemers (zoals leerkrachten en ouders) aan dit programma doet opbloeien, is de nadruk op inlevingsvermogen en mededogen. Positieve interacties tussen kinderen met uiteenlopende sociale of culturele achtergronden staan centraal in alle activiteiten. Leerlingen maken kennis, delen hun verhalen en smeden banden terwijl ze samenwerken aan gemeenschappelijke doelen. Dit evenwicht tussen creatieve, cognitieve en lichamelijke activiteiten stimuleert het vermogen van de leerlingen om zich in anderen te verplaatsen en hun empathie te vergroten.

Angst-verdrijver

Het programma is een krachtige angst-verdrijver. De positieve, levendige sfeer, gecombineerd met groepsopdrachten, geeft leerlingen de mogelijkheid om op een persoonlijke manier kennis te maken met

leeftijdsgenootjes van verschillende achtergronden. Hierdoor wordt de angst voor "de ander" aanzienlijk verminderd en ontstaat er een gevoel van veiligheid.

Volwassenen spelen een belangrijke rol bij die andere belangrijke pijler: het vestigen van een positieve sociale norm. De begeleiders van "Welkom in mijn Wijk," met hun diverse achtergronden, zijn doorgewinterd in het creëren van een positieve sociale atmosfeer en geven overvloedig positieve feedback. Door middel van vrolijke ontmoetingen, succesvolle samenwerking en het voorbeeldgedrag van de begeleiders, wordt er een positieve sociale cultuur gecultiveerd. X

De scheidslijnen tussen achtergronden vervagen dankzij de groepen waarin kinderen het programma doorlopen. Deze groepen bestaan altijd uit leerlingen van beide scholen, die intensief samenwerken aan gezamenlijke speelse doelen, zoals de speurtocht door de wijk goed oplossen. Hierdoor verschuift het wij-gevoel van "onze school versus hun school" naar "ons groepje versus andere groepjes". Bovendien vervagen scheidslijnen doordat leerlingen elkaar beter leren kennen via verschillende activiteiten en door de nadruk te leggen op overeenkomsten.

Samen leren: de geheime ingrediënten

Ken je dat gevoel, wanneer je in een wereld vol onenigheid en verdeeldheid een sprankje hoop ziet? 'Welkom in mijn Wijk' geeft vaak zo een blij gevoel. Op dit moment is het programma beschikbaar voor een handjevol scholen in steden als Den Haag, Utrecht en Amsterdam. Maar laat je niet afschrikken als je ergens anders zit.

De ingrediënten voor magische ontmoetingen en activiteiten zijn voor iedereen beschikbaar, ook voor scholen die een meer gemengde leerlingpopulatie hebben. Organiseer gewoon zelf activiteiten. Het geheim is om te beginnen met het leggen van de nadruk op overeenkomsten. In plaats van te wijzen naar de verschillen, op zoek gaan naar wat kinderen gemeen hebben. Het draagt bij aan een warme en veilige sfeer. Vervolgens komt het leukste en cruciale deel: ruimte maken voor verschillen. In deze fase duik je in culturele, economische, sociale en religieuze achtergronden via interactieve activiteiten, maar je laat elk individueel kind zelf bepalen wat het wil delen.

Daarbij is er een "kwestietje van taal". Dat is voor ons een big deal. We vermijden termen zoals "jullie" tijdens onze interacties. Waarom? Omdat dat geen rekening houdt met de individuele verschillen en tot algemene uitspraken kan leiden. Dus, elk kind wordt benaderd als een uniek individu. Dat erkent de unieke identiteit van kinderen en creëert een omgeving waarin iedereen zich welkom voelt. Het is geen hogere wiskunde, dit kan eigenlijk iedereen. Zullen we samen met gemeenten, schoolbesturen en leerkrachten en bevlogen individuen bouwen en zaadjes blijven planten?

Sharon Polak is onderzoeker, trainer en adviseur bij Dander. In 2006 startte ze Welkom in mijn Wijk en in 2023 werkt ze nog steeds aan effectieve ontmoetingen, onderzoekt het hoe & waarom van schoolkeuzes van ouders, helpt jongeren en professionals diversiteitscompetenties ontwikkelen.

9. Hoe kunnen we de sterke segregatie in ons onderwijs tegengaan? - *Inge de Wolf*

In Nederland is het onderwijs sterk gesegregeerd. De leerlingen op een school lijken erg op elkaar en ook de ouders komen veelal uit dezelfde ‘bubble’. De mate van segregatie is hoog, vergelijkbaar met bijvoorbeeld die in veel Amerikaanse staten.¹¹ Dit is het gevolg van onze keuzevrijheid, de grote verschillen tussen scholen in concepten en visies, het aannamebeleid van scholen en de woonsegregatie.

De sterke segregatie in ons onderwijs is nadelig, om twee redenen. Ten eerste komen de leerlingen uit verschillende groepen elkaar niet meer op school tegen. Dit zet de sociale cohesie in de samenleving onder druk, nu en in de toekomst. Daarnaast zien we kwaliteitsverschillen tussen groepen scholen ontstaan, met scholen waar het goed en minder goed schoolgaan is. Zo is het lerarentekort veel groter op scholen met een meer uitdagende leerlingpopulatie (hoog schoolgewicht). Mijn grote zorg is dat deze verschillen de segregatie nog verder gaan versterken.

Het is een uitdaging om schoolsegregatie tegen te gaan. Segregatie is een zogenaamd ‘wicked problem’, een taai en complex probleem waar niet 1 oplossing voor bestaat. Een voor de hand liggende oplossing is het aantrekkelijk maken van (basis)scholen met een hoog schoolgewicht, voor leerlingen en leraren. Hier zijn de besturen aan zet. Ze kunnen dit doen door deze scholen bijvoorbeeld in een mooi schoolgebouw te huisvesten en er extra voorzieningen aan te bieden. Voor leraren kunnen ze deze scholen aantrekkelijk maken door bijvoorbeeld extra salaris aan te bieden (bonus of extra schaal) of de werkomstandigheden aan te passen (kleinere klassen, klassenassistenten, etc.). Extra investeringen, hoge kwaliteit en goede lerarenteams maken scholen met een hoog schoolgewicht aantrekkelijk, voor leerlingen, ouders en leraren.

Een tweede manier om segregatie tegen te gaan is het wegnemen van drempels voor ouders, zoals bijvoorbeeld financiële drempels (ouderbijdrage, materiaalkosten, kosten schoolreis). Hoe hoger de kosten, hoe minder aantrekkelijk de school voor ouders met een kleine portemonnee. Ooit zei een bestuurder me dat ze op een school een laptop gingen verplichten om er de leerlingpopulatie te veranderen. Zo hoopten ze minder leerlingen uit arme gezinnen aan te trekken. Hoe schandalig. Tegelijkertijd leert het ons dat het afschaffen van dit dure verplichtingen een meer diverse leerlingpopulatie aan kan trekken. Hier kunnen alle scholen zelf mee aan de slag. Zeker de meer elitescholen blijken, veelal onbewust, tal van drempels te hebben opgeworpen voor een meer diverse leerlingpopulatie (zoals ski-vakanties, gala’s, materialen voor school of sport en andere extra’s).

Ook de gemeentes kunnen maatregelen tegen segregatie nemen. Ten eerste kunnen ze in het woonbeleid en locaties van scholen keuzes maken die segregatie tegen gaan. Bij het bouwen of opknappen van een wijk kunnen scholen midden in de wijk geplaatst worden, maar ook aan de rand. Soms helpt dit om scholen voor diverse groepen aantrekkelijk te maken. Ook bij nieuwe scholen kan de gemeente enigszins mee kiezen waar en welke scholen ze willen faciliteren. Bij nieuwe scholen lijkt men vaak voor nieuwe concepten te kiezen, waarvan we weten dat ze segregatie verder versterken.¹² De tweede manier waarop gemeenten segregatie tegen kunnen gaan, is het organiseren van een gelijk speelveld in het aannamebeleid. In veel gemeenten zien we dat leerlingen heel vroeg op populaire scholen kunnen worden aangemeld, soms al als baby. Een gemeente kan soms actief bijdragen aan een eerlijkere overgang PO-VO, door met de besturen afspraken te maken over een gelijk speelveld. Zij kunnen bijvoorbeeld een moment afspreken waarop alle ouders zich tegelijk mogen inschrijven en afspraken maken over eerlijke toelating van leerlingen. Een laatste instrument van de gemeente is het meewerken aan het wegnemen van barrières, zoals bijvoorbeeld besturen aanspreken op hoge ouderbijdragen en/of subsidies organiseren voor materialen.

¹¹ Inspectie van het Onderwijs (2022) De Staat van het Onderwijs 2022. Utrecht.

¹² Boterman & De Wolf (2018) Woonsegregatie bepaalt in grote mate schoolsegregatie. In Economische Statistische Berichten (ESB), december 2018.

Tot slot kunnen ook ouders actief bijdragen aan het tegengaan van segregatie. Zo zijn er tal van initiatieven waarin groepjes ouders actief kiezen voor specifieke scholen, met als doel meer gemengde scholen. Het succes van deze initiatieven varieert sterk. Zij hebben veelal ook te maken met een vooroordeel dat scholen met een hoog schoolgewicht geen goede kwaliteit zouden hebben. Terwijl er juist ook scholen met een hoog schoolgewicht van topkwaliteit zijn. Ook blijken sommige leerlingen beter af als ze juist niet op een ‘eliteschool’ zitten.¹³ Verder worden de ouder-initiatieven voor gemengde scholen veelal niet ondersteund door besturen en gemeenten, waardoor de verantwoordelijkheid wel erg bij de ouders blijft liggen.

Mijn conclusie is dat er geen simpele oplossing is voor een ‘wicked problem’ als segregatie, maar dat er wel tal van mogelijkheden bestaan om er iets aan te doen. Gegeven de hoge segregatie in het Nederlands onderwijs, is het belangrijk dat besturen, scholen, gemeenten en ouders hun verantwoordelijkheid nemen en segregatie actief tegengaan. Liefst gezamenlijk. En graag per direct stoppen met acties die bijdragen aan verdere segregatie of die drempels opwerpen voor leerlingen en leraren.

Inge de Wolf is hoogleraar aan de Universiteit Maastricht, directeur van Education Lab en werkzaam bij het NRO. Ze verbindt graag onderzoek, onderwijspraktijk en onderwijsbeleid. En hoopt daarmee een bijdrage te leveren aan inzichten en kansrijke aanpakken voor de grote uitdagingen in het onderwijs, zoals segregatie, gelijke kansen en het lerarentekort. Eerder schreef ze in de ‘Staat van het Onderwijs’ over segregatie, toen ze werkzaam was bij de Inspectie van het Onderwijs.

¹³ Oosterbeek, Ruijs & De Wolf (2023) Heterogeneous effects of comprehensive vs. Single-track academic schools: evidence from admission lotteries. In: Economics of Education Review, vol. 93, 102363.

10. Help, mijn kind gaat naar school - *Paulina Dikker*

De euforie van “yes ik ben zwanger” slaat al snel om naar “help ik moet kinderopvang regelen”. Als je dan denkt dat je alles geregeld hebt en even op adem kan komen, hoor je om je heen dat er een ware run is ontstaan op het vinden van de beste school! Mijn kind is nog geen twee, dus ik heb toch nog even? Nee je moet nú je kind inschrijven op alle scholen in de buurt en naar alle open dagen gaan.

In de gemeente Amersfoort liep ik er tegenaan dat populaire scholen met een wachtlijst werken. Doordat ik ervoer dat ik niet de enige was die hier stress van kreeg, ben ik de koepelorganisaties van scholen en de gemeente gaan aanschrijven. Dit heeft ertoe bijgedragen dat er een onderzoek heeft plaatsgevonden naar het aannamebeleid op basisscholen in Amersfoort. Door de media is ook aandacht besteed aan de wachtlijsten op basisscholen. De NPO had op het moment dat ik de gemeente en besturen aanschreef een serie uitzendingen gepland met het thema scheefgroei gepresenteerd door Jeroen Pauw, waarvoor ik uitgenodigd was. Daar heb ik verteld dat hoger opgeleide ouders zich eerder aanmelden en daardoor hoger op wachtlijsten komen, terwijl je officieel een kind pas mag aanmelden als het 3 jaar is.

Je schreef toch net dat je kind nog geen twee is, mag dit allemaal wel? Als je tegen wachtlijsten en regels aanloopt, dan ga je je verdiepen in hoe het allemaal werkt, tenminste zo ging dat bij mij. Dan kom je erachter dat er regels zijn verbonden aan voorinschrijving, aanmelding en ook dat er wachtlijsten kunnen zijn. Wanneer je woont en werkt in een omgeving waar mensen al oudere kinderen hebben, kom je sneller in aanraking met de zoektocht naar een basisschool. Hoe is dat voor ouders die dat niet hebben? Ouders die de taal minder goed spreken, die minder sociale contacten hebben of moeite hebben met lezen. Zij zijn vaak niet op de hoogte van de regels die er zijn ontstaan met betrekking tot voor aanmelding of een interesselijst. Creëer je op die manier geen verschillen tussen scholen en de leerlingen die er op school worden aangemeld?

Dit is zeker een punt van zorg, in ieder geval van mijn zorgen. Populaire scholen ontvangen vaker aanmeldingen van hoogopgeleide ouders. Hoogopgeleide ouders zijn vaak beter op de hoogte van welke scholen populair zijn en melden hun kind daar vroeg aan. Hier ligt wat mij betreft zeker een rol voor de scholen zelf. Dat begint met goede informatie op de website van de school en op de informatiedagen. Duidelijke informatie over wat ouders kunnen verwachten van een aanmelding, wanneer wordt die in behandeling genomen en wanneer kun je als ouder een reactie verwachten over de plaatsing en inschrijving van je kind.

Ik vind dat er ook een rol is voor de ouders. Weet je als je kind één of net twee jaar is welke school er bij hem past? Waarom niet nog even wachten en een keuze maken die bij jouw kind en jou als ouder past?

Een andere reden voor zorg is dat als we zo doorgaan, we met elkaar homogene scholen creëren. Ouders die hun kind in een andere wijk op een basisschool aanmelden omdat vrienden of buren dit ook doen. Durf je een keuze te maken op basis van de leermethode die op de school wordt aangeboden, of maak je een keuze op basis van wat sociaal wenselijk is? Welke uitwerking gaat dit uiteindelijk hebben op de samenleving die we met elkaar daardoor creëren?

Ook externe factoren spelen een rol in de keuze voor een basisschool. Heb je je kind aangemeld of is het door de school ingeschreven, blijkt dat de BSO niet ophaalt op die bewuste school. Voor werkende ouders is dit een zwaarwegende factor. Dit kan ertoe leiden dat op het laatste moment gewisseld wordt van school of ouders een andere keuze maken dan van tevoren bedacht was. De basisschool van jouw eerste keuze had al rekening gehouden met de inschrijving en dus formatie en moet op het laatste moment haar plannen wijzigen. Oorzaak en gevolg zijn hierbij nauw met elkaar verbonden. De keuze die jij als ouder maakt heeft gevolgen voor jouw kind, de basisschool en de samenleving.

Inmiddels is het rapport naar aanleiding van het aannamebeleid op basisscholen in Amersfoort klaar. Uit het onderzoek is een aantal aanbevelingen gekomen, die zijn samengevat in het rapport. Dit zijn de volgende:

- Zorg voor heldere en volledige informatievoorziening rond aanmelden

- Verken een vorm van gezamenlijk aanmeldbeleid op maat
- Zie erop toe dat scholen zich allemaal aan de wet- en regelgeving rond aanmelden houden
- Organiseer betere samenwerking en een integrale aanpak rond aanmelden

Een eerlijk en transparant aanmeldbeleid is één van de factoren die kan bijdragen aan kansengelijkheid. Dit vraagt om een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van schoolbesturen, scholen en gemeente. De eerste stap om die verantwoordelijkheid te nemen heeft de gemeente inmiddels gezet. In mijn gesprek met de wethouder van onderwijs bleek heel duidelijk dat zij de noodzaak voelt om snel tot een eerlijk en transparant aanmeldbeleid te komen. Een gezamenlijk aanmeldbeleid is daarvan een voorbeeld en dat wordt nu opgepakt met de schoolleiders. Ik heb er dan ook vertrouwen in dat dit in de nabije toekomst een stuk eerlijker en transparanter zal verlopen.

***Paulina Dikker** is moeder van een zoon van 5. Zij voelt zich betrokken bij het onderwijs, heeft zich verdiept in de wet- en regelgeving en heeft een drive ontwikkeld om onderwijs voor iedereen beschikbaar te maken en te houden. Zij is vastbesloten om betrokken te blijven bij dit onderwerp en zal op regelmatige basis navraag doen bij de verschillende partijen om er samen voor te zorgen dat de gewenste resultaten gehaald zullen worden. Als ouder is zij lid van de klankbordgroep geweest in het onderzoek naar het aannamebeleid in de gemeente Amersfoort.*

11. Wordt onderwijssegregatie opgelost door collectieve actie?

- Michael S. Merry

Het tegengaan van segregatie in het onderwijs vergt volgens sommigen collectieve actie, omdat het maatschappelijk ideaal van gemengde scholen individuele wensen en belangen overstijgt. Maar is dat wel zo? Volgens Merry is het niet overtuigend en niet veelbelovend om mantra's te herhalen zoals 'wij willen scholen gemengder maken' wanneer (a) het schoolsysteem meestal onveranderd blijft (met vroege selectie, CITO, te veel niveaus in het voortgezet onderwijs, artikel 23, een ernstig lerarentekort, een bijles industrie, enzovoort); en (b) het schoolkeuzeproces functioneert op manieren die ouderlijke privileges versterken.

Het is onvermijdelijk dat er een spanning bestaat tussen het 'mengen met anderen die verschillend zijn' aan de ene kant en het grondwettelijk recht van vrije schoolkeuze van ouders aan de andere kant. Inderdaad is onderwijssegregatie in de Randstad grotendeels het resultaat van de grondwettelijke vrije schoolkeuze en niet per se van woonsegregatie. Bij die schoolkeuze gaat het vaak om het vermijden van de ander, simpelweg door een voorkeur voor gelijkenis: met andere woorden, ouders kiezen vaak voor een school die 'goed voelt', d.w.z., past bij hun levensstijl, opleidingsniveau, politieke voorkeur, enzovoort, met segregatie als gevolg. Bovendien worden scholen - opererend in een competitieve markt - door de overheid nauwelijks uitgenodigd om hun beleid aan te passen zolang ouders min of meer tevreden zijn: waarom repareren wat niemand gebroken acht?

Ondertussen vindt een groeiend aantal mensen het zorgelijk dat kinderen steeds vaker opgroeien in 'bubbels van gelijkgestemden', die ver afstaan van het ideaal van een 'mini-maatschappij' waarin leerlingen leren samenleven en samen werken. Sommigen zeggen daarom dat er sprake is van een collectief actieprobleem en vooral van een geringe bereidheid om het 'offer' te brengen dat noodzakelijk is voor het tegengaan van segregatie. De goedwillenden staan te vaak alleen als het ware en blijken dan een vreemde eend in de (school)bijt. In deze redenering worden ouders belemmerd door de onvermijdelijke spanning tussen het korte termijn individuele belang (goed onderwijs voor je eigen kind) en het lange termijn maatschappelijk belang (van een 'geïntegreerde samenleving').

Ik vind het om meerdere redenen problematisch dit als een collectief actieprobleem te categoriseren. Allereerst: anders dan bij de klassieke voorbeelden van collectieve actieproblemen - zoals het gebruik van zonne-energie of het gebruik van openbaar vervoer - geloven veel hoogopgeleide ouders in feite dat gemengde scholen een bedreiging vormen voor het relatieve voordeel van hun kinderen¹⁴. De oprechtheid van hun geloof in het belang van integratie kun je daarom in twijfel trekken. Het betwijfelbare 'geloof' is bijvoorbeeld inderdaad iedere ochtend tussen 8:15-8:45 in de Randstad duidelijk te zien, wanneer letterlijk tienduizenden bevoorrechte (en meestal witte) ouders - waaronder onderwijsonderzoekers, ambtenaren en makers van beleid tegen onderwijsongelijkheid - hun kinderen 'wegfietsen' van de dichtstbijzijnde school om ze naar een homogener (lees: *wittere*) ruimte te brengen.

Ten tweede berust het idee dat minder onderwijssegregatie goed is voor minderheden op denken in termen van een tekort dat zowel hen als hun scholen zou kenmerken, en op een bijbehorende paternalistische houding: 'de anderen' zullen dat tekort wel helpen 'corrigeren'.

Ten slotte is er de hardnekkige overtuiging in Nederland (en elders) dat kinderen met een lage SES en gestigmatiseerde minderheidskinderen een 'boost' zullen krijgen door naar scholen met hogere SES-kinderen te gaan. Die overtuiging wordt echter gelogenstraft door de manier waarop de meeste Europese schoolsystemen zijn ontworpen om 'integratie' te voorkomen. Kijk maar naar de institutionele gelaagdheid van het onderwijsstelsel en de enorme vrijheid die ouders genieten: die is immers geen toeval. De genoemde overtuiging wordt ook gelogenstraft doordat op scholen waar die integratie wel

¹⁴ Evans, S. A. (2021). "I wanted diversity, but not so much": Middle-class white parents, school choice, and the persistence of anti-black stereotypes. *Urban Education*. Herweijer & Vogels (2004) *Ouders over opvoeding en onderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultuurplan Bureau.

wordt nagestreefd, een automatische boost - waarbij armere kinderen vermoedelijk profiteren van het delen van dezelfde ruimte - meestal uitblijft¹⁵.

Uiteraard zijn er altijd uitzonderingen, maar in meerdere Europese landen, waaronder Oostenrijk, Zwitserland, Duitsland en Nederland, begint selectie op een heel vroege leeftijd, waarbij kinderen worden gekanaliseerd naar rigide 'hogere' en 'lagere' middelbare schooltrajecten. Deze trajecten zijn sterk gesegregeerd naar ontwerp en gescheiden door zowel sociale klasse als etnisch/raciale¹⁶ achtergrond. Het inflexibele patroon heeft ook te maken met het goed gedocumenteerde feit dat bevoorrechte ouders ervoor zorgen dat de voorsprong van hun kinderen in ieder geval onaangetast zal blijven, hoe 'geïntegreerd' de school ook is (het zogenoemde *gaming the system*)¹⁷.

Mijn conclusie is, dat de duiding van onderwijssegregatie als collectief actieprobleem onvoldoende inzicht biedt in hoe we segregatie kunnen adresseren, laat staan oplossen. Wat daaraan wel zou kunnen bijdragen is het schoolsysteem radicaal veranderen. Hoe dan? Welnu, het is twijfelachtig of we echt één *high stakes* toets nodig hebben (de huidige CITO toets in plaats van een mix van verschillende assessments¹⁸); of dat we steeds zoveel categorale gymnasia nodig hebben (het aantal is de afgelopen 15 jaar meer dan verdubbeld in Amsterdam¹⁹); of dat zoveel niveaus in het voortgezet onderwijs echt nodig zijn. In ieder geval kunnen we ook de bijles gratis maken voor kansarme kinderen, 'vrijwillige' ouderbijdragen verbieden, of de eerste prioriteit geven aan kansarme ouders wat betreft hun schoolvoorkeur. Ten slotte kunnen we de lerarenopleidingen herzien en het beroep aantrekkelijker maken door de salarissen, arbeidsomstandigheden en professionele ontwikkeling te verbeteren.

Er is ook zeker een grote behoefte aan leraren die een vergelijkbare etnische of sociaaleconomische achtergrond hebben als de leerlingen op de meeste divers samengestelde scholen. Een vergelijkbare achtergrond kan bijdragen aan betere inzichten en een beter inlevingsvermogen in het leven van de leerlingen. Goed presterende islamitische en hindoeïstische scholen hebben - niet toevallig - minder last van het lerarentekort. Door sommigen worden deze scholen bekritiseerd vanwege de segregatie, maar de vraag naar hun educatieve diensten is juist groot, en terecht: ze behoren nog steeds tot de best presterende scholen in met name de grote steden.

Een culturele en sociaaleconomische mismatch tussen leerlingen en leerkrachten leidt vaak tot een eenzijdige focus op achterstanden en lagere verwachtingen, wat ongelijkheid verergert. Maar het gaat verder dan alleen de leraren. Het geldt ook voor de besturen en beleidslagen. Zorg voor voldoende herkenning, niet alleen voor de klas maar ook in de directies, de schoolbesturen en de ambtenarij. Veel te vaak worden deze functies bekleed door mensen met een totaal andere achtergrond dan de leerlingenpopulatie. Met een representatiever bestuur en representatievere ambtelijke laag wordt het blikveld breder, de bijdrage inclusiever en de kans op blinde vlekken kleiner.²⁰

Waarom zijn deze (en nog meer) serieuze voorstellen niet aangepakt? Wij weten waarom: enerzijds is er geen politieke wil, en anderzijds zullen bevoorrechte ouders niets doen om de voordelen die hun kinderen al genieten in gevaar te brengen. Ondertussen, en op enkele uitzonderingen na, zien we zowel bij de Onderwijsraad als bij de Inspectie van het Onderwijs mensen met een opmerkelijk vergelijkbare achtergrond. De status quo blijft dus onbewust gehandhaafd. 'Meer investeren' (lees: *compensatie*) vindt men prima, maar verder wil men niets fundamenteels.

¹⁵ Voor recente bewijs van Nederland zie: Merry, M.S. & Boterman, W. 2020. Educational Inequality and State-Sponsored Elite Schools: the case of the Dutch gymnasium. *Comparative Education* 56 (4): 522-546.

¹⁶ Daarom zijn scholen in Nederland nog steeds letterlijk 'zwart' en 'wit' genoemd.

¹⁷ De empirische literatuur is enorm, maar zie bijvoorbeeld: Dumont, H., Klinge, D. & Maaz, K. 2019. The Many (Subtle) Ways Parents Game the System: Mixed-Method Evidence on the Transition into Secondary-School Tracks in Germany. *Sociology of Education* 92 (2): 199-228; Saatcioglu A. & Skrtic T. 2019. Categorization by organizations: Manipulation of disability categories in a racially desegregated school district. *American Journal of Sociology*, 125 (1): 184-260.

¹⁸ https://www.researchgate.net/publication/352785868_Toetsen_kan_eerlijker

¹⁹ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03050068.2020.1771872?src=>

²⁰ <https://www.parool.nl/columns-opinie/zijn-meer-leraren-wel-de-oplossing-voor-de-onderwijs-crisis-b42a89ae/?referrer=https://www.google.com/>

Zelfs als de institutionele en politieke werkelijkheid heel anders zou zijn, ben ik helaas niet optimistisch met betrekking tot het gedrag van bevoorrechte ouders - die raken immers steeds meer in paniek door de gedachte dat hun kind 'het beste' moet hebben om te kunnen concurreren met anderen en te slagen in het leven. Maar gezien de structurele ongelijkheden van het schoolsysteem (met de vroege selectie, artikel 23, et cetera) hebben zij niet de volledige schuld.

Hoe dan ook, bij gebrek aan politieke leiders, leden van de Onderwijsraad en beleidsmakers die meer moedige beslissingen durven nemen, ontsnappen we nooit aan de vicieuze cirkel en dus blijven de mantra's - met name 'gelijke kansen voor alle kinderen' - doorgaan.

Michael S. Merry is hoogleraar onderwijsfilosofie. Hij schrijft regelmatig over soortgelijke thema's en is auteur van *Educational Justice: Liberal ideals, persistent inequality and the constructive uses of critique* (2020). Deze bijdrage is een grondige bewerking en uitbreiding van een column uit 2021: [Didactief | Gaming the system \(didactiefonline.nl\)](https://www.didactiefonline.nl/2021/07/15/gaming-the-system/).

12. Zeven hokjes om te doorbreken - *Huub Nelis*

Elke ochtend staat bij alle voordeuren van OSG De Meergronden in Almere-Haven altijd iemand van de schoolleiding. Dat helpt tegen te laat komen, want elke leerling weet zich gezien en wordt, soms met humor en soms op strenge toon toegesproken als ze na de tweede schoolbel slenterend de school in komen. Maar ook zie je iedere dag hoe het met leerlingen gaat en kijk je er in een kwartiertje een paar honderd even letterlijk in de ogen. Ik heb drie jaar aan die deur gestaan als tijdelijk rector van deze brede en hele diverse school. In het begin waande ik me in een documentaire: een gesluierd meisje loopt naar binnen met een jurk tot over haar sneakers, gevolgd door een meisje met Antilliaanse roots en een rokje ver boven haar knieën, waarna een jongen uit een Zweedse jeugdfilm, wit sluike haar met appelwangetjes, naar binnen rent. Ze begroeten elkaar met een groepshug, want ze zijn bevriend. Op een school waar geen enkele groep in de meerderheid is, kijken jongeren minder naar kleur en achtergrond. Op deze school zitten 1250 leerlingen die thuis meer dan 50 verschillende talen spreken. Sinds vorig schooljaar volgen leerlingen in klas 1 en 2 met alle niveaus door elkaar (van vmbo-kader tot en met het vwo) de gymlessen, tekenlessen, dramalessen en de lessen wereldburgerschap. In deze zogenaamde mixklassen hebben de meeste leerlingen vaak geen idee welk niveau hun klasgenoten volgen als het gaat over wiskunde of Engels. Dat is niet relevant voor ze.

Verschillen in het echte leven

Hebben we daarmee de drempels en verschillen tussen leerlingen verkleind? Ik heb daar veel over nagedacht. Er zijn zo waanzinnig veel verschillen tussen jongeren en zo veel hokjes waar we kinderen in stoppen. En er zijn vele bubbels waar jongeren bewust voor kiezen, omdat ze zich comfortabel voelen bij leeftijdsgenoten met veelal dezelfde achtergrond. Als we in deze tijd praten over gemengde scholen hebben we het er meestal over hoe we leerlingen van verschillende onderwijsniveaus met elkaar in contact kunnen brengen. De bijvangst van het mengen van onderwijsniveaus is heel vaak ook dat jongeren met een verschillende sociaaleconomische achtergrond elkaar na de basisschool ook blijven ontmoeten. Maar het voorkomen van onderwijssegregatie gaat veel verder. Hoe zorgen we dat jongeren met verschillende religieuze en culturele waardenpatronen elkaar ontmoeten? Of dat jongeren met gezondheidsuitdagingen, autisme, ADHD of zware handicaps ook deel uitmaken van een reguliere schoolomgeving? Wat we willen bereiken is dat jongeren op school opgroeien in een omgeving die de diversiteit van de samenleving weerspiegelt, zodat ze goed zijn voorbereid op 'het echte leven'. Om dat mogelijk te maken vragen we van docenten een uitzonderlijke inspanning: zij moeten al die verschillen in een klas begeleiden en zorgen dat elke leerling op zijn of haar niveau wordt uitgedaagd en zich bovendien veilig voelt.

Een discussie over lhbtq+, Israël of euthanasie is veel makkelijker in een klas zonder leerlingen met bepaalde geloofs- of cultuurachtergronden, of juist met alleen maar leerlingen met hetzelfde normen- en waardenpatroon. Op mijn school in Almere mochten de tweedeklassers van alle niveaus elke periode met elkaar workshops kiezen. De docent die een aantal weken iets wilde gaan doen met de beginners Latijn, kwam me in paniek vertellen dat heel veel leerlingen van vmbo-kader Latijn hadden gekozen en dat hij niet wist hoe hij daar in een groep met ook vwo-leerlingen vorm aan moest geven. Hij dacht dat alleen vwo'ers hiervoor zouden kiezen.

Onderwijslaagjes

In Nederland verdelen wij onze kinderen al op 12-jarige leeftijd in zeven verschillende onderwijsniveaus, zeven hokjes. Meestal zijn ze volledig van elkaar gescheiden, zeker de uiterste niveaus: praktijkonderwijs en vmbo-bbl enerzijds en havo-vwo-gymnasium anderzijds. Geen land ter wereld heeft op die leeftijd zoveel verschillende onderwijslaagjes. Om te zorgen dat iedereen in deze samenleving een beetje dezelfde waarden met elkaar deelt, heeft de overheid daarom burgerschap op elke school verplicht gesteld. Maar een discussie over criminaliteit, solidariteit of over de waarde van godsdienst blijft nogal abstract als je die alleen voert met een groep die globaal dezelfde achtergrond heeft. De enige manier om echt te leren van verschillen, is om die verschillen elke dag tegen te komen en te leren accepteren dat die verschillen ook altijd zullen blijven bestaan. Alleen op die manier leren jongeren ruimte te geven voor andere meningen en levenswijzen.

De indeling loslaten

In Zweden en Noorwegen zitten leerlingen tot 16 jaar samen in een klas waar ze met elkaar zowel autotechniek als Frans krijgen. Jongeren van verschillende onderwijsniveaus gaan pas daarna toewerken naar een meer praktische of theoretische variant van hun eindexamen. In Nederland zijn we veel te bang dat jongeren daardoor ‘niet genoeg leren’, omdat we onderwijs te veel benaderen als cognitief systeem. Zeker het voortgezet onderwijs moet meer gaan over samenwerken en jongeren ruimte geven voor het volgen van hun eigen interesses. Als we dat als basis nemen, wordt het veel makkelijker om echte gemengde scholen te maken en de indelingen van ons systeem los te laten: de zeven hokjes van het cognitieve niveau, maar ook leeftijd, religie en cultuur. Geef jongeren binnen het onderwijs meer ruimte om met elkaar de wereld te ontdekken.

***Huub Nelis** is oprichter van bureau Youngworks dat zich richt op het bereiken van jongeren. De afgelopen drie jaar was hij rector van scholengemeenschap De Meergronden in Almere en vanaf november 2023 is hij directievoorzitter van Mbo college Zuid van het ROC van Amsterdam en Flevoland. Met Machteld de Jong schreef hij *Help, onze school is gekleurd!* (Nijgh en Van Ditmar, 2018) over diversiteit in het onderwijs. Met Yvonne van Sark schreef hij de bestseller *Puberbrein binnenstebuiten* en in september 2023 verscheen een herziene editie van hun boek *Motivatie en het puberbrein met extra aandacht voor het begeleiden van pubers na de coronacrisis*.*

13. Maak zelf maar groepjes, of toch niet? - Machteld de Jong

'Je merkt ook wel gewoon vaak van...als er een paar studenten zijn met een culturele achtergrond in de klas en de rest is wit, meestal zie je al die witte mensen...die vormen een groepje en al die culturele mensen gaan bij elkaar. Dat zie je meestal wel altijd...' (hbo-student, 2023).

Het onderwijs is dé plek waar alle kinderen en jongeren naartoe gaan en waar verschillen samenkomen. Een van de belangrijkste doelen van gemengde scholen is dat kinderen en jongeren met verschillende achtergronden samen leren, samen werken en leren samen te leven. Dat gaat niet vanzelf, maar dat moet worden georganiseerd en het werken in groepjes is daarbij een van de belangrijkste methoden om dat te leren.

Het samenwerken in groepjes door kinderen en jongeren wordt steeds meer gebruikelijk in het onderwijs. Dat kan op basis van een heel concrete vraag zijn vanuit de praktijk, maar het kan ook gericht zijn op het organiseren van activiteiten in de school of in de klas zelf. Met elkaar samenwerken is een belangrijk onderdeel van de opleiding, want door te leren goed met elkaar samen te werken krijg je immers inzicht in individuele verschillen tussen jongeren, maar ook in je eigen leer- en samenwerkingsstijl.

In de praktijk blijkt echter dat veel docenten het lastig vinden met de dynamiek die bij het samenwerken in groepjes plaatsvindt om te gaan. Dat begint al bij de start: laat je jongeren zelf groepjes maken of maak je als docent zelf een groepsindeling?

Op het moment dat jongeren zelf groepjes mogen maken, blijkt dat veel van deze groepjes zich gaan vormen via 'etnische' of 'culturele' lijnen. Je ziet veelal dat jongeren met een migratieachtergrond bij elkaar gaan zitten en dat geldt ook voor jongeren zonder migratieachtergrond. Onbekend blijkt nog altijd onbemind... Omdat het onderwijs een plek is voor ontmoeting en ontwikkeling, ervaren veel docenten dit als een dilemma. Laat ik jongeren zelf groepjes maken, met als gevolg dat niet iedereen elkaar leert kennen, er geen uitwisseling onderling plaatsvindt en bestaande, hardnekkige beelden van en over elkaar in stand blijven? Of deel ik zelf de groepjes in met als gevolg dat ik weerstand kan gaan krijgen vanuit jongeren? Daarnaast blijkt ook dat veel docenten de groepsdynamiek binnen een diverse groep lastig vinden omdat ze zich handelingsverlegen voelen om met mogelijke conflicten in de samenwerking tussen jongeren om te gaan.

Binnen een diverse school is samenwerking dé manier om jongeren met elkaar in contact te brengen. Ze hebben dan immers een gemeenschappelijk doel dat moet worden gehaald en dat ook met een cijfer wordt beoordeeld. Het is dan ook zeer aan te bevelen om als docent zelf heel diverse groepjes te maken, zodat jongeren met elkaar leren samenwerken en in contact komen met leeftijdsgenoten met een heel andere achtergrond. Tegelijkertijd weten we uit onderzoek dat er bij samenwerking in groepjes een grote druk kan komen te staan op de groepsleden, die onderlinge spanningen juist kan aanwakkeren. Het is dus belangrijk dat docenten zich dit vooraf realiseren en daarop inspelen.

Uit onze onderzoeken is naar voren gekomen dat docenten, veel meer dan nu het geval is in het onderwijs, groepsvorming langs 'etnische' of 'culturele' lijnen zouden moeten doorbreken door zélf groepen te maken en die zo frequent van samenstelling te wijzigen dat alle jongeren elkaar binnen een half jaar in een projectgroep hebben ontmoet. Hierdoor leren jongeren elkaar écht kennen en is het onderwijs ook daadwerkelijk dé plek waar ontmoeting en uitwisseling plaatsvindt, uiteraard onder begeleiding van een docent.

Hoe zorg je ervoor dat samenwerking in groepen goed werkt in de onderwijspraktijk?

- Start met kleine en praktische opdrachten die aansluiten bij de belevingswereld van jongeren. Hierdoor kan samenwerking in groepjes die jongeren niet zelf hebben gekozen eenvoudiger plaatsvinden;
- Maak de groepsindeling niet onderhandelbaar. De docent maakt de groepjes, de groepsindeling is een gegeven;

- Zorg voor een goed uitgewerkte opdracht, met een heldere structuur, aandacht voor taakverdeling, regelmatige afstemmingsmomenten en ruimte voor tussentijdse evaluatie. Met de groep en met de groep en de docent;
- Wees als docent bereikbaar voor vragen of problemen die door de groepsdynamiek kunnen ontstaan en neem hierin de regie;
- Niet alleen het uitwerken van de projectopdracht is een doel, maar ook de onderlinge samenwerking tussen de jongeren. En het leren hoe je dat op een constructieve manier doet. Dat betekent ook dat je als docent jongeren helpt inzicht te krijgen in wat je aanspreekt in de samenwerking met de andere groepsleden en waardoor ergernissen worden veroorzaakt en kunnen worden weggenomen;
- Realiseer je als docent dat niet elke jongere groepsamenwerking prettig vindt. Het is dan ook belangrijk groepswork af te wisselen met individuele opdrachten. In een onderwijscontext zijn niet alle jongeren even sociaal gericht, ze zijn in eerste instantie gericht op hun individuele cijfer en hun individuele diploma. Samenwerking met anderen kan soms als hinderlijk worden ervaren. Ook hierin is het belangrijk als docent te wijzen op het belang van leren samenwerken met mensen omdat dit in toekomstige beroepen ook het geval is.

Het onderwijs is de plek waar jongeren elkaar ontmoeten en waar overeenkomsten en verschillen zichtbaar worden. Dat is inspirerend en verrijkend, maar kan er in de samenwerking tussen jongeren ook toe leiden dat verschillen zorgen voor frustraties en bevestiging van stereotype beelden van elkaar. Door samen te werken in een diverse groep, onder begeleiding van een ervaren docent die met groepsdynamiek weet om te gaan en verschillen tussen jongeren niet beschouwt als iets ingewikkelds, maar als onderdeel van het groepsproces zelf, leren jongeren niet alleen een gemeenschappelijk einddoel te behalen (de opdracht), maar krijgen ze ook de mogelijkheid elkaar te leren kennen en vriendschappen te sluiten met leeftijdsgenoten met wie ze anders niet in contact waren gekomen. En in de huidige, gepolariseerde, samenleving is dat een belangrijke taak van het onderwijs.

Machteld de Jong is sinds 1999 verbonden aan Hogeschool Inholland en is sinds 2018 lector Diversiteitvraagstukken. Daarnaast is ze docent-onderzoeker aan de Hogeschool van Amsterdam en werkt aan een 2-jarig project voor het Ministerie van OCW op het thema kansengelijkheid. Ze promoveerde in 2012 op identiteitsvorming van hoogopgeleide Marokkaans Nederlandse jongeren. In haar werk houdt ze zich bezig met kansengelijkheid in brede zin van het woord.

Zie voor meer informatie:

Machteld de Jong en Huub Nelis (2018). Help. Onze school is gekleurd! De toekomst begint in het onderwijs. Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar.

Bouziane, Mohamed, Yesim Candan, Julia Delhaas, Gundo Demirtukoglu, Sjaak Toonen en Machteld de Jong (2023). Studentonderzoek Diversiteit en Inclusie. Diemen: Hogeschool Inholland.

www.lectoraatdiversiteitsvraagstukken.nl

14. Het belang van ontmoetingen: hbo/wo opgeleide ouders aan zet? - Sara Rubingh en Merel van der Wouden

Sinds 2008 monitort de gemeente Amsterdam de onderwijssegregatie in de stad, zowel voor het primair onderwijs als voor het voortgezet onderwijs. We vinden het belangrijk om hieraan mee te werken, ook vanuit persoonlijke overwegingen. Door de bubbelvorming die we zien in de samenleving wordt het steeds onwaarschijnlijker dat verschillende mensen elkaar ontmoeten én lijkt het steeds moeilijker om de verschillen die tussen hen bestaan te kunnen waarderen. Sara ging zelf naar een gemengde school in Groningen en zag hoe medeleerlingen andere levens en ideeën hadden. Hierdoor heeft zij het idee dat ze zich makkelijker kan inleven in anderen.

Jonge bubbels

Iedereen moet naar school, dus dit lijkt bij uitstek de plek om kinderen te ontmoeten die anders zijn dan jijzelf. In Amsterdam zie je dat dit steeds minder voorkomt, doordat sommige groepen leerlingen steeds meer clusteren op bepaalde scholen, vooral op basis van het opleidingsniveau van de ouders. Zij ontmoeten dan weinig leerlingen met een andere achtergrond dan zichzelf. De stad verandert: er wonen steeds meer leerlingen met hbo/wo opgeleide ouders. Vooral de groep leerlingen met wo opgeleide ouders is fors gegroeid. Op dit moment hebben bijna vier op de tien Amsterdamse basisschoolleerlingen en middelbare scholieren universitair opgeleide ouders. Deze verandering van de populatie doet ook iets met de populatie op de scholen. Ongeveer een kwart van de basisschoolleerlingen en middelbare scholieren gaat naar een school met meer dan 80% leerlingen van hbo/wo opgeleide ouders. Dus op deze scholen zit slechts een zeer kleine groep (minder dan 20%) leerlingen met anders opgeleide ouders. Tien procent van de basisschoolleerlingen en middelbare scholieren gaat juist naar een school met heel weinig leerlingen met hbo/wo opgeleide ouders. Bovendien stapt één op de vijf leerlingen over van een gesegregeerde basisschool naar een gesegregeerde middelbare school, en doorloopt dus de hele schoolloopbaan in eenzelfde bubbel (bron: O&S, [Segregatiemonitor 2020/ '21](#)).

Hoe het tij te keren?

Terugkomend op het idee dat school een plek is waar je kinderen kunt ontmoeten die anders zijn dan jijzelf, lijkt dit in Amsterdam steeds minder voor te komen. De bubbels waarin wij leven, en die voornamelijk gescheiden zijn naar opleidingsniveau, ontstaan op steeds jongere leeftijd. Merel woont in Amsterdam Zuidoost en kwam zelf als ouder voor de keuze te staan al dan niet voor de diverse buurtschool te kiezen. Na drie leuke scholen in Zuidoost bezocht te hebben, alle drie met een andere populatie dan haar eigen bubbel, werd er gekozen voor de dichtstbijzijnde. Het is een school met veel nationaliteiten, en al die kinderen met al die nationaliteiten kunnen het prima met elkaar vinden. Natuurlijk schuurt het hier en daar tussen de ouders van die kinderen. Zij zijn namelijk afkomstig uit verschillende bubbels, dus je ontmoet ouders die anders denken over sommige zaken. Is dat ingewikkeld? Soms wel. Maar hoe waardevol is het dat onze kinderen leren dat mensen met een verschillende achtergrond met elkaar kunnen omgaan, ook als we elkaars mening soms niet delen?

Als we iets willen doen aan schoolsegregatie en de ontwikkeling in Amsterdam willen keren, dan zijn het de hbo/wo opgeleide ouders die andere keuzes moeten maken. Wat de oplossing dan precies moet zijn dat durven wij niet te zeggen, maar bij wie de oplossing ligt lijkt ons duidelijk. Die oplossing begint in sommige delen van de stad wellicht met een rondleiding op de buurtschool.

Sara Rubingh en Merel van der Wouden werken als onderzoekers bij *Onderzoek en Statistiek van de gemeente Amsterdam*. Sara heeft een achtergrond in politicologie en begeleidt naast haar werk bij O&S scripties van universitair studenten. Merel heeft een achtergrond in sociologie en heeft naast haar werk bij O&S lesgegeven op een Amsterdamse middelbare school.

De segregatiemonitor is te vinden op de website van [Onderzoek en Statistiek](#). De nieuwe cijfers worden in 2024 gepubliceerd.

15. Onderwijsongelijkheid op lokale en nationale schaal - *Willem Boterman*

Versterkt ons onderwijsstelsel bestaande sociale ongelijkheden en segregatie, of kan het die ook doorbreken? Om die vraag te beantwoorden is het goed oog te hebben voor het samenspel van het nationale niveau en het lokale of regionale niveau en gebruik te maken van het begrip 'onderwijslandschappen'.

Om te begrijpen op welke manieren onderwijssystemen samenhangen met sociale ongelijkheden op de snijvlakken van klasse, ras, geslacht en andere zaken, is het noodzakelijk te begrijpen hoe de wet- en regelgeving die ten grondslag ligt aan onderwijssystemen zich ergens manifesteert. Er bestaat immers geen onderwijsstelsel in abstracte zin; er is alleen de uitvoering en uitwerking van dat systeem in tijd en plaats. Ons nationale onderwijsstelsel manifesteert zich op lokaal en regionaal niveau. Daarbij is van belang hoe actoren in het veld -- zoals schooldirecteuren, leraren, ouders en kinderen -- betekenis geven aan onderwijs en het in de praktijk brengen. Het samenspel van het nationale niveau en specifieke lokale of regionale niveaus levert een 'onderwijslandschap' op. De historisch gegroeide onderwijslandschappen ontstaan als reactie op onderwijskansen en geven die kansen op hun beurt vorm. De onderwijslandschappen komen voort uit de sociale, demografische, religieuze en etnische geografie van specifieke plekken.

Onderwijslandschappen verschillen in termen van de institutionele dimensie, zoals de mate waarin en de manier waarop waarmee ouders hun onderwijsvoorkeuren kunnen uiten en nastreven (bijvoorbeeld bij hun schoolkeuze). Andere institutionele factoren die een centrale rol spelen zijn bijvoorbeeld de positie van particuliere scholen; de mate waarin geografische nabijheid de centrale bepalende factor is voor de schoolkeuze; en het scholenaanbod waaruit ouders kunnen kiezen.

Onderwijslandschappen verschillen ook door hun sociale geografieën. De samenstelling van de leerlingenpopulaties op stedelijk, wijk en schoolniveau naar sociaal-economische status, migratieachtergrond, taal, of religie bepalen mede het onderwijslandschap. Bijvoorbeeld de concentratie van relatief kansarme leerlingen in sommige gebieden, terwijl welvarende kinderen voornamelijk in andere buurten wonen (woonsegregatie), heeft direct effect op de schoolkeuze van ouders en daarmee op een ongelijke verdeling van leerlingen over scholen (onderwijssegregatie). Veel van de factoren die onderwijslandschappen vormgeven vallen dus buiten het domein van onderwijsbeleid, maar spelen toch een centrale rol bij het vormgeven van onderwijsresultaten.

Het feit dat onderwijslandschappen op allerlei manier van elkaar verschillen, ook als ze ingebed zijn in hetzelfde wettelijke nationale kader, zou grote effecten moeten hebben op de manier waarop er beleid wordt gevoerd om onderwijsongelijkheid te verkleinen. Grote uitdagingen voor het onderwijs zoals het lerarentekort, segregatie of ongelijke advisering zijn weliswaar nationale en zelfs internationale fenomenen, maar ze doen zich lang niet overal in dezelfde mate voor. Een onderwijslandschapsbenadering laat zien dat het type problemen en de mechanismes die deze problemen veroorzaken geworteld zijn in de specifieke omstandigheden op een bepaalde plek op een bepaald moment. Bijvoorbeeld, segregatie in Amsterdam kent een andere omvang en dynamiek dan in de meer landelijke gebieden van Nederland. De enorme diversiteit van leerlingen én scholenaanbod op korte afstand van elkaar levert een heel ander onderwijslandschap op dan in gebieden waar slechts enkele scholen bereikbaar zijn. Een ander voorbeeld: problematiek van onder- en overadvisering hangt niet alleen samen met de interacties tussen ouders en basisschool (die ook sterk kunnen variëren), maar wordt ook mede vormgeven door het aanbod en de regels ten aanzien van aansluiting op het middelbaar onderwijs. Waar in de grote steden een vwo-advies belangrijk is om op bepaalde scholen terecht te komen, daar hebben leerlingen in grote delen van Nederland veel minder te kiezen en is een scholengemeenschap vaak de enige optie. Het lerarentekort is ook ruimtelijk ongelijk verdeeld, samenhangend met bevolkingsdynamiek en woningmarktontwikkelingen. Veel van die problemen zijn

daarom alleen goed aan te pakken met beleid dat zowel de complexiteit als het schaalniveau van het probleem helder voor ogen heeft.

Het is dus noodzakelijk om het onderwijsstelsel te ontleden en zo in te richten dat het 't meest effectief is. Sommige vormen van beleid en wetgeving zouden bij uitstek nationaal moeten zijn, maar veel problemen zouden beter af zijn bij gemeentelijke aanpak (en bijbehorende competenties van lokale betrokkenen).

Zo is de aanpak van segregatie gedoemd te mislukken als dit niet op het juiste schaalniveau wordt aangepakt. Landelijk beleid kan helpen, maar niet als er bij het opstellen geen rekening wordt gehouden met de enorme lokale variatie. Tegelijkertijd is het vragen aan individuele scholen om segregatie op te lossen een onmogelijke opgave. Segregatie in het basisonderwijs is immers een systeemkenmerk op het niveau van de (lokale) 'schoolmarkt' en niet een fenomeen of verantwoordelijkheid van individuele scholen. Het niveau voor iedere effectieve aanpak zal dus voor basisscholen met name de gemeente zijn en voor middelbare scholen de bredere schoolregio. Onderwijsbeleid dat schaal een centrale rol toekent is in mijn optiek vele malen effectiever in staat om het stelsel als geheel rechtvaardiger te maken.

Willem Boterman is universitair hoofddocent sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij doet onderzoek naar de ruimtelijke dimensies van schoolkeuze, segregatie en onderwijsongelijkheid.

16. De keerzijde van ons onderwijssysteem - *Cylus Kawesi*

Op de basisschool heb ik al moeten horen dat ik er niet bij hoorde -- doordat ik uit het buitenland kwam? Ik heb een lange reis moeten maken door het onderwijs. Uit de Cito-toets kwam mavo-havo, maar de juf gaf toch vmbo-basis kader. Inmiddels ben ik geslaagd voor mavo en doe ik havo.

Daarnaast ben ik actief geweest in het LAKS Bestuur, waar ik me heb ingezet voor kansengelijkheid.

Ik heb meerdere malen moeten horen: “je kan het niet. Ik weet niet of dit wel een goede keuze voor je is. Ik denk toch dat dit het beste voor je is.” Dat werd gezegd door de basisschool juf die mij een advies gaf. Dat was heel anders dan wat de cito toets aangaf, maar daar was niet over te praten.

Kwam dat doordat ik donker ben?

Kwam dat doordat ik dom ben?

Kwam dat doordat ik het niet kan?

Kwam dat doordat het misschien klopt wat ze over me dacht?

Kwam dat doordat mijn ouders niet vloeiend Nederlands spraken?

Allerlei vragen die je laten twijfelen, over wie je bent en of je erbij hoort. Want je ziet je klasgenoten allemaal naar de havo of het vwo gaan en jij gaat naar Kader. Je voelt je op dat moment vernederd. Hoor ik hier wel bij? Pas ik hier wel bij? Je voelt je niet alleen gediscrimineerd, maar ook buitengesloten, doordat mensen je afkeuren op wie je bent en niet wat je kan.

Op de middelbare school werd ik geplaatst op Basis-Kader met niet te vergeten leerwegondersteuning.

Vanaf daar heb ik door de jaren heen stappen gezet. Eerst ben ik in het tweede jaar naar Kader-mavo (TL) gegaan en het jaar erop naar mavo (vmbo-TL). Uiteindelijk heb ik daarin ook eindexamen gedaan en nu zit ik op de havo. Het was een reis die lang duurde, terwijl dat zeker niet hoefde.

Ergens te moeten zitten waar je niet hoort; je afvragen: is dit waar ik hoor? Ergens te moeten zitten waar ik mezelf niet goed genoeg kan ontplooiën en ontwikkelen. En niet te vergeten kan opbloeien. Het gevoel dat ik kon hebben, dat als ik een zaadje plant, ik daarna ook vruchten mocht plukken. Helaas mocht dat niet baten.

Onderwijsrichtingen

In het Nederlands onderwijs spreken we van Gymnasiasten, die ervan overtuigd zijn dat zij de leiders van de toekomst zijn, doordat zij slim en belangrijk zijn, volgens zichzelf. En waarin vmbo'ers zich gaan gedragen naar het zegel dat ze is opgedrukt.

Wat doet de indeling van kinderen in schoolniveaus met hen?

Wat als de indeling wel/niet terecht lijkt? Wat doet het dan met kinderen?

De vwo'ers spreken regelmatig neerbuigend over mensen met een 'lagere' opleiding. Niet allemaal natuurlijk, maar opleidingsniveau zegt volgens hen wel iets over de mate waarin mensen iets toevoegen aan de samenleving, of in staat zijn iets te doen. Soms spraken ze over de 'minderwaardige mensen' wanneer ze het hadden over mensen zonder opleiding of diploma.

Vmbo-leerlingen zeiden vaak dan tegen zichzelf opmerkingen waaruit weinig waardering of zelf vijandigheid tegen over hoger opgeleide mensen sprak. Ze zeggen dan over zichzelf dat ze lui en irritant zijn. Vervolgens trekken ze dat dan door naar de groep. 'Wij vmbo'ers zijn nu eenmaal zo!' Want wie eenmaal over zichzelf zegt dat ie lui en irritant is, hoeft het zich minder aan te trekken als een ander dat ook vindt.

Dat beeld wordt bevestigd door de media. Want vanaf het moment dat kinderen op hun twaalfde op niveau worden ingedeeld, gaat het over hen!

Wanneer de minister zegt dat hij een einde wil maken aan het imago van VMBO als vergaarbak en restonderwijs, dan blijft hangen: het vmbo is een vergaarbak en restonderwijs.

Maar ook subtieler, bijvoorbeeld over vluchteling kinderen die hopen op een verblijfsvergunning wordt gezegd dat ze het goed doen op school omdat ze “gewoon naar de havo gaan of dromen van vwo”.

Ook leraren bevestigen die hiërarchie, dat heb ik zelf ervaren! Doordat ik uit het buitenland kwam en je dan als minderwaardig wordt gezien. Er worden dan af en toe in de klas opmerkingen gemaakt: Dit lijkt

wel op een vmbo klas (als je op het vmbo zit). Of: “Onderwijs kweekt vmbo’ers vol zelfvertrouwen en arrogante Gymnasiasten.” (J. Visser, 3 juni 2021).

Onderwijsniveaus zijn sterk gerelateerd aan eigenwaarde!

Gymnasium daar moet je zijn, want daar zitten de leiders van de toekomst!

Wat moeten we met onderwijs, dat de ene groep een superioriteitsgevoel geeft, en de andere groep een minderwaardigheidscomplex aanpraat? Welke gevolgen heeft dat in hoe we samenleven? En welke gevolgen heeft dat in het stembokje?

***Cylus Kawesi** doet momenteel de havo en in de periode 2022-2023 was hij lid van het bestuur van het Landelijk Aktie Komitee Scholieren. Waarbij hij kansenongelijkheid en Vmbo & pro als portefeuille had. Afsluitend heeft hij bij het LAKS ook de Taalgids bedacht, die op 12 april 2023 is gelanceerd.*

17. Naar een samenhangende stedelijke aanpak van segregatie in het basisonderwijs - *Guido Walraven*

Het voorkomen en bestrijden van segregatie in het basisonderwijs blijft een urgent thema. Het ministerie van OCW heeft daarom een 'Beleidsagenda tegen segregatie in het funderend onderwijs' (2020) opgesteld en opdracht gegeven om een landelijke monitor van onderwijssegregatie te ontwikkelen. Die wordt binnenkort gepresenteerd op de website van de Gelijke Kansen Alliantie - een begrijpelijke plek omdat segregatie ook bijdraagt aan kansenongelijkheid. De monitor stelt schoolbesturen en anderen in de gelegenheid om per gemeente na te gaan hoe ernstig de segregatie in het basisonderwijs is. Op basis van die feiten kunnen de gezamenlijke schoolbesturen en de gemeente het voortouw nemen om in actie te komen tegen de segregatie.

In de gemeente Utrecht loopt men vooruit op de landelijke monitor, want daar heeft men eind vorig jaar al een lokale segregatiemonitor uitgebracht. Vorige week organiseerde de gemeenteraad een informatiebijeenkomst over de betekenis van de cijfers, de urgentie van het thema en de mogelijkheden die er zijn om gericht iets tegen segregatie in het basisonderwijs te doen.

Urgentie

De inspectie heeft zorgen over de toenemende mate waarin kinderen opgroeien en naar school gaan in 'bubbels van gelijkgestemden'. De reden daarvoor is het belang van ontmoetingen met kinderen met andere achtergronden (in termen van sociaaleconomische status, cultuur en/of levensbeschouwing). Bijvoorbeeld voor de ontwikkeling van sociale competentie en het leren omgaan met verschillen. Dergelijke ontmoetingen krijgen structureel vorm op gemengde scholen, waar kinderen samen leren, samen spelen en leren samen te leven. Dat heeft ook duurzame effecten voor de sociale cohesie en die is van groot belang in deze tijden van polarisatie.

Onderwijssegregatie is ook urgent vanwege de relatie tussen segregatie en de kwaliteit van het onderwijs die is ontstaan, zo vertelde hoogleraar Inge de Wolf op de informatiebijeenkomst in Utrecht. Op bepaalde (gesegregeerde) scholen is het tekort aan leerkrachten veel groter dan elders en is er meer verzuim van leerkrachten. De samenstelling van de leerlingpopulatie heeft daardoor een extra effect op leerprestaties, zoals bijvoorbeeld bij taal en rekenen is te zien. De Wolf ziet deze relatie tussen segregatie en onderwijskwaliteit als een giftig mengsel. De verschillen in onderwijskwaliteit worden ondertussen groter en daarmee ook het risico op achterstanden. Als die ontwikkeling doorzet dan ontstaat een systeem van winnaars en verliezers, aldus de Wolf. Dan wordt het probleem groter dan alleen segregatie en is het behalve urgent ook gevaarlijk volgens haar. Om die trend te keren is het nodig dat schoolbesturen en de gemeente in actie komen. Dat vonden ook enkele in Utrecht aanwezige schooldirecteuren en een schoolbestuurder.

Aanbevelingen

Onderwijssegregatie is een complex en taai probleem, waar geen gemakkelijke oplossingen voor zijn. Als je niets doet, dan krijg je segregatie. Maar wat kun je dan wel doen om segregatie te voorkomen en bestrijden? Vanuit het Kenniscentrum Gemengde Scholen kunnen wij aan schoolbesturen en gemeenten drie aanbevelingen meegeven:

1. Ga als gemeente, schoolbesturen en besturen uit de kinderopvang samen aan de slag met de wettelijke opdracht rond onderwijssegregatie. In de wetgeving rond de Lokale Educatieve Agenda staat namelijk dat zij 'op overeenstemming gericht overleg' moeten voeren en (formele) afspraken moeten maken over het voorkomen van segregatie en het bevorderen van integratie; daarnaast moeten ze komen tot een evenwichtige verdeling van kinderen met een onderwijsachterstand over de scholen.
2. Bouw bij het voorkomen en bestrijden van segregatie voort op de ervaringen die de gezamenlijke schoolbesturen en de gemeente hebben, bijvoorbeeld met het proces rond het organiseren van een gelijk speelveld voor ouders bij het aanmelden voor basisscholen. Betrek alle stakeholders bij het proces van beleidsontwikkeling en -uitvoering, zoals schooldirecteuren en leerkrachten, ouders en oudere leerlingen, professionals die actief zijn rond de school.

3. Ontwikkel samen met betrokkenen een samenhangende stedelijke aanpak tegen onderwijssegregatie waarin je maatregelen combineert, op maat voor de stad en de specifieke situatie in verschillende wijken/buurtten. Ga zorgvuldig na welke bouwstenen geschikt zijn en gebruik een gezamenlijke visie en draagvlak als cement.

Een samenhangende aanpak

Een evaluatie van de ervaringen uit Nijmegen, waar men al meer dan 15 jaar gezamenlijk aanmeldbeleid voert, had als belangrijke uitkomst dat de meest kansrijke aanpak van onderwijssegregatie een combinatie van maatregel is die ingaat op alle drie de oorzaken. We noemen hier de drie oorzaken en geven voorbeelden van maatregelen die daarbij passen.

Keuzegedrag van ouders - die oorzaak is aan te pakken m.b.v. communicatie en informatie langs uiteenlopende kanalen, dialoog en scholentochten. Hier gaat het er ook om toe te lichten dat een nieuwe balans gevonden moet worden tussen individuele keuzevrijheid en maatschappelijk belang of billijkheid en rechtvaardigheid.

Aannamebeleid van scholen en besturen - door het gezamenlijk aanmeldbeleid ontstaat er een gelijk speelveld voor ouders, maar als het gaat om segregatie kunnen besturen en scholen zich (meer) actief opstellen door expliciet te communiceren dat ze voor gemengde scholen zijn en hoe ze dat willen realiseren. Dat kan bijvoorbeeld door een spelregel in het aannamebeleid op te nemen over de na te streven verhouding tussen theoretisch en praktisch opgeleid ouders, zodat een afspiegeling van de wijk en de stad ontstaat. Of door in gesprek te gaan over het vormen van samenwerkingscholen op een manier die bijdraagt aan het verminderen van segregatie. En door ouderinitiatieven te stimuleren en ondersteunen.

Woonsegregatie - deze oorzaak (die met name voor basisonderwijs geldt) ligt buiten de invloed van het onderwijsbeleid, maar de invloed ervan is door enkele maatregelen met betrekking tot onderwijshuisvesting wel te verminderen. Bijvoorbeeld door bij de plek van nieuwbouw voor scholen rekening te houden met de effecten voor segregatie, of door in nieuwe wijken rekening te houden met de verschillende momenten waarop koop- en huurhuizen worden opgeleverd.

Wanneer schoolbesturen en de gemeente het voortouw nemen om van de relevante bouwstenen een samenhangende aanpak te smeden, dan kan de segregatie in het basisonderwijs worden verminderd.

Guido Walraven is coördinator van het landelijk Kenniscentrum Gemengde Scholen. Op de website van het Kenniscentrum staat een A4 met daarop alle maatregelen in één oogopslag (<https://www.gemengdescholen.nl/artikel/alle-maatregelen-in-een-oogopslag/>).

18. Klasse in het onderwijs - *Jeroen Onstenk*

Het Sociaal Cultureel Planbureau concludeerde onlangs in het rapport *Eigentijdse ongelijkheid* dat Nederland een klassenmaatschappij is, waarbij naast inkomen en financieel vermogen ook iemands sociale kapitaal (wie je kent) en culturele kapitaal (waar je bij past) je sociale status en mogelijkheden bepalen. De term klasse wijst erop dat bij de ongelijkheden en segregatie op basis van de bekende reeks sociaaleconomisch, cultureel, etnisch, kleur en opleidingsniveau de kenmerken niet los van elkaar staan, maar samenhang vertonen (intersectionaliteit) en verwijzen naar maatschappelijke machtsstructuren. Dat betekent ook dat ongelijkheid en segregatie er niet zomaar zijn (als context), maar dat er meer of minder actief, meer of minder bewust gewerkt wordt aan bestendiging ervan. Daarom worden alle sociale stijgingsprocessen gekenmerkt door spanningen en tegenstrijdige aspecten. Het feit dat mensen onder andere via het onderwijs in een hogere klasse terecht kunnen komen dan hun ouders (klasse-migratie) is geen ontkenning van de klassenstructuur, maar eerder een element in de reproductie ervan.

Het is duidelijk dat onderwijs op zichzelf maatschappelijke ongelijkheid niet veroorzaakt en ook niet kan oplossen. Onderwijs heeft een belangrijke rol gespeeld bij het aanpakken van sociale ongelijkheid en moet die rol ook blijven spelen. Tegelijk wordt geconstateerd dat onderwijs juist ook en weer in toenemende mate bijdraagt aan ongelijke kansen. Bovendien wordt als gevolg van het meritocratisch ideaal ook de 'schuld' van falen op de maatschappelijke ladder steeds meer bij het individu gelegd.

Zoals bekend is het Nederlandse onderwijssysteem zeer gelaagd en zeer vroeg selectief. Dat werpt steeds vroeger zijn schaduw vooruit in het basisonderwijs. Nederlandse kinderen worden op jonge leeftijd onderverdeeld in vmbo enerzijds en havo of vwo anderzijds. Hoe eerder dit selectiemoment, hoe sterker de invloed van de sociale, culturele en economische 'status' van de ouders. Het vroege selectiemoment versterkt de segregatie in het vervolgonderwijs. Al jaren wordt kritisch gekeken naar deze splitsing tussen 'hoog' en 'laag', en vooral het vroege moment waarop de keuze moet worden gemaakt. Het vervangen door een andere dichotomie als theoretisch versus praktisch helpt niet veel, dat is eerder verhullend als de verhoudingen op de economische, culturele en invloedsmarkt niet ingrijpend veranderen. Er zijn regelmatig voorstellen gedaan en experimenten uitgevoerd om de effecten van die vroege keuze te verzachten (onder andere 10-14 scholen en brede langere brugklas), maar in feite verandert er vooralsnog weinig. Dat maakt de doorstroom in en na het voortgezet onderwijs en mbo tot een belangrijke hefboom voor kansengelijkheid en desegregatie in het onderwijs. Ook hier worden aanpakken om binnen het systeem belemmeringen voor op- en afstroom op te heffen uitgetoetst, maar is het beleid wisselvallig door doorstroom ('stapelen') nu eens te bevorderen, dan weer te bemoeilijken.

Onderwijssegregatie heeft grote gevolgen voor leerlingen. Zoals de zeven vinkjes van Luyendijk tendentieel clusteren en elkaar versterken, zo doen ook de negatieve vinkjes dat. Op scholen met veel leerlingen uit de lagere sociaaleconomische klassen, al of niet 'van kleur', ontstaat een opeenstapeling van problemen van leerlingen op het gebied van leren, armoede, gezondheid, sociaal en cultureel kapitaal. Scholen in deze wijken hebben vaak meer te maken met lerarentekort en ongediplomeerden voor de klas (al geldt dat minder voor bijvoorbeeld islamitische scholen). Deze leerlingen krijgen hierdoor minder kansen om zichzelf te ontwikkelen.

Ongelijkheid op systeemniveau kan versterkt of verminderd worden in de onderwijspraktijk. In het onderwijs wordt lang niet altijd voldoende gekeken naar de potentie van kinderen. In verhalen van leerlingen met een arme klasse en etnische achtergrond komen regelmatig leraren voor die hen ontmoedigen, hun mogelijkheden verkeerd inschatten of regelrecht discrimineren. Deze leerlingen worden op school nog te vaak geconfronteerd met lage verwachtingen. Ze krijgen vaker een te laag schooladvies, soms met de beste bedoelingen, namelijk om frustraties te voorkomen, terwijl die in feite juist worden opgeroepen. Hun werk en gedrag wordt negatiever (of soms overdreven positief) geëvalueerd dan als ze een andere achtergrond of kleur zouden hebben. Sociale en culturele achtergrond (kleur en klasse) komen in beeld als negatief of risicofactor, niet (ook) als potentiële verrijking. Directies en leerkrachten hebben (niet altijd bewuste) vooroordelen, die ook in lesboeken voorkomen. De spanning tussen schoolcultuur, thuiscultuur en straatcultuur (El Hadioui) komt juist in arme wijken en veelkleurige scholen meer naar

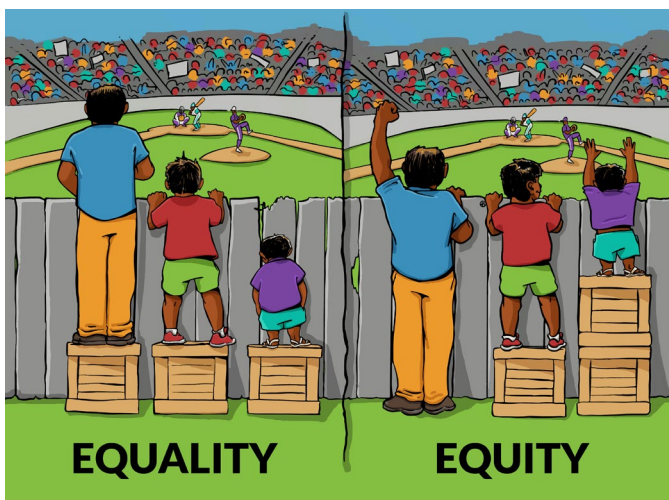
voren. (Voor)oordelen over leerlingen kunnen gaan om een inschatting van de gevolgen van sociaaleconomische achtergrond, of het lage opleidingsniveau en/of de etnische achtergrond van de ouders. We weten dat hoge verwachtingen, aanwezige kennis om op voort te bouwen en de input die leerlingen in het onderwijs krijgen belangrijk zijn voor succes op school. Maar deze leerlingen ondervinden daar vaak weinig steun. Gelukkig zijn er ook veel leraren die wel gemotiveerd en in staat zijn deze leerlingen te steunen. Uit verhalen van stapelaars en klasse-migranten die wel hoger onderwijs halen, blijkt dat ze naast veel doorzettingsvermogen vaak ook het geluk hebben een leraar of mentor tegen te komen die hen bemoedigt, hun potentie ziet of gewoon zakelijk beoordeelt. Het handelen van leraren doet ertoe.

De hardnekkigheid van sociale ongelijkheid is een realiteit in de klas, met effecten op het bereiken van onderwijsdoelen en optimale talentontwikkeling. Maar ook in de zin dat leerlingen ervaringen met ongelijkheid en segregatie meebrengen. Voorkomen moet worden dat onderwijs daar nieuwe uitsluitingservaringen aan toevoegt. Inzicht in de oorzaken en effecten van ongelijkheid en betrokkenheid kan leraren helpen hun leerlingen beter te (willen) kennen en begrijpen.

Jeroen Onstenk is emeritus lector Pedagogisch Didactisch Handelen in het Onderwijs, tot 2018 verbonden aan de lerarenopleidingen van Hogeschool Inholland. Sinds 2019 is hij redacteur van DNM (*De Nieuwe Meso*), tijdschrift voor schoolleiders. Hij is o.a. auteur van *Geïntegreerd pedagogisch handelen in voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs* (2023, Coutinho)

19. Met welke bril op kijken we naar kansengelijkheid? - *Marieke van Krugten*

Aan aandacht voor kansengelijkheid is de afgelopen jaren geen gebrek. Er worden tal van onderzoeken naar gedaan, en er verschijnen regelmatig boeken en documentaires met indrukwekkende en persoonlijke verhalen over hoe in de praktijk gelijke kansen, of juist het gebrek daaraan vorm krijgen. Van alle kanten lijkt er consensus te zijn dat de plek waar een wieg staat niet bepalend mag zijn voor de plek die een kind uiteindelijk in de maatschappij inneemt. Ook aan aanpakken om gelijke kansen te bevorderen is daarmee geen gebrek. Sommige mensen zetten zich in voor een kansrijke start voor jonge kinderen, anderen voor een kansrijke wijk of, zoals ik zelf, voor kansrijk onderwijs. Maar daarmee is het wel heel belangrijk om met elkaar scherp te stellen vanuit welke bril we kijken naar kansengelijkheid.

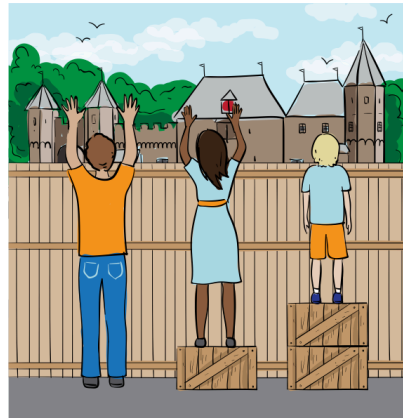
Bovenstaand plaatje wordt vaak als illustratie gebruikt om een aanpak te illustreren. Als je met de bril van equality (ofwel gelijkheid) kijkt, vind je dat er sprake is van gelijke kansen als alle kinderen evenveel aandacht, evenveel middelen en evenveel keuzemogelijkheden krijgen, ofwel gelijke toegang tot onder andere het onderwijs. Als dat leidt tot verschillende uitkomsten, wordt dat beschouwd als een voortvloeisel van verschillen in intelligentie en inzet van kinderen zelf. Dit is lang de dominante zienswijze geweest.

Inmiddels is er wel een brede consensus dat niet iedereen met hetzelfde kistje start. Er wordt dus veel meer gekeken vanuit de blik van equity (in het Nederlands billijkheid) - ofwel niet iedereen start met dezelfde uitgangspositie en verschillen moeten gecompenseerd worden. In beleid wordt dit vaak vertaald als 'ongelijk investeren om gelijke kansen te bereiken'. Dat wordt bijvoorbeeld in het onderwijs vormgegeven door ongelijk te investeren in de aandacht die kinderen krijgen in de klas, of bijvoorbeeld met extra instructiegroepjes voor een vak waar een kind moeite mee heeft. Maar ook vanuit overheid wordt extra geïnvesteerd, landelijk door de schoolweging waarbij scholen op basis van hun populatie extra middelen toebedeeld krijgen, maar ook op gemeentelijk niveau door bijvoorbeeld extra huiswerkbegeleiding, of bijles interventies aan te bieden in de zogenaamde aandachtswijken.

Er is ook kritiek op deze zienswijze. Het gaat namelijk uit van een achterstand bij bepaalde groepen kinderen, ofwel een deficit of tekort denken. De boodschap die erachter zit is 'jij komt iets tekort'. De oorzaak van het vermeende tekort wordt daarmee neergelegd bij het kind zelf, wat in dit plaatje allemaal kratjes onder zich gestapeld krijgt. Maar wat onbesproken blijft is het hek zelf. Om gelijke kansen te bereiken is ongelijk investeren dus weliswaar belangrijk, maar zeker niet afdoende.

EQUALITY

EQUITY

JUSTICE

Het oorspronkelijke plaatje kent nog een andere variant, waarin ook het perspectief van justice (ofwel sociale rechtvaardigheid) weergegeven wordt. Deze zienswijze stelt juist de norm of het systeem ter discussie door alert te zijn op structuren die ongelijkheid veroorzaken. Het hek zelf dus. Uiteindelijk wil men vanuit dit perspectief de structurele belemmeringen voor gelijke kansen (en gemengde scholen) weghalen, vandaar dat het hek niet meer in het plaatje over rechtvaardigheid voorkomt.

Een voorbeeld van het ter discussie stellen van het systeem op schoolniveau is hoe je kijkt naar meertaligheid. Bied je bijvoorbeeld leerlingen de kans om examens te doen in Turks of Arabisch als vak? Of het stellen van vragen als ‘vinden we het acceptabel dat er verschillen zijn tussen scholen in het aantal excursies en reizen dat zij hun leerlingen kunnen bieden, door verschillen in de bijdragen die ouders kunnen betalen?’ Hoe gaan we met elkaar segregatie tegen in de stad? En wat hebben we gedaan of nagelaten zodat die segregatie is ontstaan?

Daarbij kunnen nog steeds kratjes gestapeld worden om te werken aan gelijke kansen, maar worden niet primair de kinderen of ouders die zich in een vermeende positie van achterstand bevinden als het probleem gezien, maar het systeem of de norm zelf. Daar hoort het stellen van kritische vragen bij die ook ongemakkelijk kunnen zijn. De vraag is dan bijvoorbeeld ‘Wat doet mijn organisatie of school waardoor er sprake is van ongelijke kansen of segregatie?’, of ‘Wat doe ik zelf om dit te adresseren?’. Welke drempels zijn er waar gemarginaliseerde groepen tegenaan lopen? Welke stap opzij moeten vertegenwoordigers van de bevoordeelde groep doen, waar kunnen zij ruimte maken?

Het sociale rechtvaardigheids perspectief vraagt dus eerst van dominante, bevoordeelde groepen in de samenleving om kritisch te kijken naar hun eigen rol, plek en verantwoordelijkheid om gelijke kansen voor iedereen te creëren, en om in actie te komen om onrechtvaardigheid aan te kaarten. Wil je dus werken aan gelijke kansen voor alle kinderen, houd jezelf dan als bevoorrechte in eerste instantie een spiegel voor en laten we daar het gesprek over aangaan. Dat gesprek ga ik, als mede-bevoorrechte, graag met je aan.

Marieke van Krugten werkt als programma manager Kansrijk Funderend Onderwijs in de regio Eemland, en daarnaast als docent van de Taalentklas (leerlingen groep 7&8) in de wijken Soesterkwartier en Liendert/Rustenburg in Amersfoort.

Leestips

Agirdag, O. (2021) *Onderwijs in een gekleurde samenleving*.

Elffers, L. (2022) *Onderwijs maakt het verschil*

Hosseini, N. & Leijgraaf, M. (2021) *Een justice perspectief voor de leraren opleiding*.

'Als sociale -ongelijkheid in het hoofd van een leerling kruipt' (oktober 2023).

<https://www.trouw.nl/wetenschap/als-sociale-ongelijkheid-in-het-hoofd-van-de-leerling-kruipt-niet-iedereen-kan-een-einstein-zijn~b0df5790/?referrer=https://www.google.com/> (voor abonnees).

20. Wat er uit die jongensmonden komt, is weerzinwekkend. Red de jongen - Aleid Truijens

We zitten te veel in onze eigen bubbel en we weten het. Iedereen, maar vooral wij die geen wij denken te zijn maar vrijdenkers: hoogopgeleid, bovenmodaal verdienend en met twee in Nederland geboren ouders. Dat zeggen de [onderzoekers van het CBS](#). Het is verkeerd, die eenkennigheid. Vinden wij ook natuurlijk. Maar het is zo comfortabel, te leven tussen mensen die elkaar met een half woord begrijpen, die lachen om dezelfde grappen, met wie je lekker kunt klagen over de politiek, de domheid, de stand van de wereld, de anderen. Die we dan weer zelden in het echt zien. Ziehier de kloof, die maar niet kleiner wil worden.

We leven in meerdere bubbels, die elkaar vaak overlappen. De bubbel van de PVV-achtigen en de GroenLinksigen, conservatieven en progressieven, jongeren en ouderen, mannen en vrouwen. Ook in deze bubbels lijkt men zich vaster te schroeven in de eigen schuttersspuitjes. Zo zouden jonge vrouwen wereldwijd steeds progressiever worden en mannen conservatiever. 'A new global gender divide is emerging', kopte de [Financial Times](#). Uit een onderzoek van bureau Ipsos, waarover [The Guardian](#) schreef, vindt een op de zes mannen tussen de 16 en 29 jaar, de Generatie Z, dat het feminisme veel kwaads heeft aangericht. Mannelijke helden zijn vrouwenhater Andrew Tate en Jordan Peterson, een psycholoog die mannelijkheid propageert. Ook het Vlaamse Jeugdonderzoeksplatform constateerde onlangs een genderkloof. Meisjes maken zich vaker druk over het klimaat, jongens zijn vaker negatief over homoseksualiteit; bij jongens is Vlaams Belang [de populairste partij](#), bij meisjes Groen.

De Amsterdamse burgemeester Femke Halsema sprak met jongeren op een Amsterdams roc en schrok, blijkt uit een [reportage](#) in *de Volkskrant*. Enkele jongens zeggen onbekommerd dat vrouwen niet moeten werken, dat de man thuis 'kapitein' is, dat ze een zoon die homo is de deur zouden wijzen. De meisjes zijn het er voorzichtig mee oneens. 'Er moet meer aandacht voor komen in het curriculum', vindt Halsema.

Ja, dat moet. Meer aandacht in het onderwijs voor gelijke rechten, discriminatie, seksisme en geweld. Maar vergeet niet dat ons gesegregeerde onderwijs al decennialang bijdraagt aan de kloof. Alles wat die had kunnen verkleinen - brede scholengemeenschappen waar kinderen elkaar wél tegenkomen, meerjarige brugklassen, geen vmbo's in verpauperde wijken - hebben beleidsmakers nagelaten.

Tegen de 8,7 miljoen volgers van Tate op X boks je niet op met je goedbedoelde lespakketten. De kloof tussen progressieve meisjes en conservatieve jongens komt vooral door gescheiden internetbubbels, die in hun gelijk gestaaft worden dankzij algoritmen. Natuurlijk spelen andere oorzaken mee. Meisjes doen het in het onderwijs al jarenlang beter dan jongens. Ze kunnen beter zelfstandig werken en communiceren; het hedendaagse werktukjesonderwijs past hun als een handschoen. Jongens stranden vaker op school, meisjes halen glanzende diploma's. Jongens vrezen een toekomst waarin ze er niet meer aan te pas komen.

Het is een triest beeld: roedels gefrustreerde jongens, die zichzelf op de borst te roffelen, terwijl meisjes glimlachend wegstaren. Die hebben elkaar, hun diploma's en hun toekomstkansen, ze willen geen kostwinner die hen kleineert en thuishoudt. Een relatie is leuk, maar niet met zo'n zielig type.

Red de jongen. Wat er uit die jongensmonden komt, is weerzinwekkend. Toch vind ik weinig wezens zo ontroerend als een jongvolwassenen jongen, met onzekere blik en schorre, overslaande stem, die zijn angsten bezweert. Je kunt alleen maar hopen dat het ooit goedkomt. Door scholieren de werktuigen mee te geven om zelf na te denken, om te zien hoe ze worden misleid. Daar kan het onderwijs wel aan bijdragen.

*[Aleid Truijens](#) is schrijver en recensent en columnist voor de Volkskrant. Ze schreef romans en biografieën over F.B. Hotz en Hella Haase
Deze column verscheen op 27 februari 2024 in De Volkskrant en is met toestemming overgenomen.*

21. Het interbestuurlijke toezichtkader: een middel tegen segregatie?²¹ – *Farhad Sabet*

Segregatie in het onderwijs is een fenomeen dat al decennialang bestaat. In 2005 heeft de Onderwijsraad een kritisch rapport²² uitgebracht over de toenemende segregatie in het primair (PO) en voortgezet onderwijs (VO). Dit rapport diende als aanleiding voor de politiek om maatregelen te treffen tegen segregatie. In 2006 kreeg dit ook daadwerkelijk een wettelijke basis, met de huidige artikelen 161 Wet op het primair onderwijs (WPO) en 3.42 Wet op het voortgezet onderwijs 2020 (WVO 2020). Volgens deze bepalingen dienen gemeenten en schoolbesturen jaarlijks verplicht overleg te voeren en meetbare afspraken maken over het tegengaan van segregatie. Men dacht dat na de invoering van deze bepalingen in de wet de problematiek van segregatie in belangrijke mate zou worden opgelost, maar de realiteit bleek weerbarstiger dan gedacht.

Uit een onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs (Inspectie) bleek dat slechts een aantal gemeenten voldoet aan de wettelijke verplichting om segregatie tegen te gaan.²³ Met andere woorden, veel gemeenten en schoolbesturen voldoen niet aan hun wettelijke taak om concrete afspraken te maken. Om deze problematiek aan te pakken heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) begin 2023 het Interbestuurlijk Toezichtkader 2023 (Toezichtkader)²⁴ geïntroduceerd. Dit Toezichtkader is vooral bedoeld voor gemeenten en de Inspectie. De Inspectie hanteert dit Toezichtkader als een ‘intern beleid’ om gemeenten te controleren op hun wettelijke taken. Gemeenten moeten volgens dit Toezichtkader hun verantwoordelijkheid nemen en aan hun wettelijke verplichtingen voldoen.

Interbestuurlijk Toezichtkader

Volgens het Toezichtkader start de Inspectie met een ‘expertanalyse’ die als volgt is opgebouwd. De Inspectie verzamelt eerst relevante informatie en beslist daarna tot één van de twee toezichtswegen, namelijk de lijn Stimuleren of de lijn Waarborgen. Bij beide lijnen is het kernpunt dat gemeenten hun kwaliteitscyclus in acht moeten nemen. Deze cyclus omvat het stellen van doelen, het inrichten van processen, uitvoering en monitoring in de praktijk, en evaluatie van prestaties met betrekking tot wettelijke taken.

Bij de lijn Stimuleren voert de Inspectie gesprekken met de gemeente, waarbij de ‘lerende dialoog’ van belang is en feedback wordt gegeven. Bij de lijn Waarborgen is de Inspectie strenger: zij spoort noodzakelijk geachte verbeteringen bij de gemeenten op en zorgt ervoor dat deze worden uitgevoerd. Indien gemeenten hun taken niet nakomen, kan de Inspectie verdere maatregelen nemen volgens de interventieladder. Deze ladder bestaat uit zes fases: signaleren, informatie opvragen en valideren, afspraken maken over acties en termijnen, aankondigen van juridische interventie, besluit tot indeplaatsstelling en feitelijke indeplaatsstelling. De eerste drie fases vallen onder de bevoegdheid van de Inspectie, terwijl de laatste drie onder de bevoegdheid van de minister van OCW vallen.

Hieruit blijkt dat de Inspectie in tegenstelling tot een aantal jaren geleden meer handhavend kan optreden tegen gemeenten die hun wettelijke taken niet nakomen.

Helpt het Toezichtkader tegen segregatie?

Het Toezichtkader intensificeert en specificeert de wettelijke verplichtingen van de gemeente. Echter, om meetbare afspraken te maken, heeft de gemeente de medewerking van het schoolbestuur nodig. Daarnaast vereist het Toezichtkader jaarlijks overleg tussen gemeente en schoolbesturen, hoewel de afspraken die in dat overleg over meetbare doelen moeten worden gemaakt, niet expliciet zijn vermeld in het Toezichtkader. Kortom, het Toezichtkader vereist nog steeds een nauwe samenwerking tussen

21 Deze bijdrage is gebaseerd op F. Sabet, ‘Een Interbestuurlijk Toezichtkader: middel tegen segregatie in het onderwijs’, *School en Wet*, 2024, nr. 1.

22 Onderwijsraad, *Bakens voor spreiding en integratie*, Den Haag 2005.

23 Inspectie van het Onderwijs, *Themaonderzoek ‘Doelbereik lokale educatieve agenda’*, Utrecht 2019.

24 Stcrt. 2022, 29001.

gemeenten, schoolbesturen en de Inspectie zelf. Hoewel de werking van het Toezichtkader in de praktijk nog moet blijken, is het positief dat er eindelijk een gestructureerd systeem van toezicht is ontwikkeld.

Farhad Sabet is jurist bij het Juridisch Bureau van gemeente Amsterdam. Daarnaast verricht hij als externe promovendus onderzoek aan de Vrije Universiteit van Amsterdam naar segregatie in het onderwijs vanuit een juridische perspectief.